

**ERON JÄLKEISEN VAINON JA VIERAANNUTTAMISEN
TUNNISTAMINEN JA EROTTAMINEN**

Näkökulmana lastensuojelun sosiaalityö

Aino Aholainen

Kandidaatintutkielma

Sosiaalityö

Yhteiskuntatieteiden

ja filosofian laitos

Humanistis-

yhteiskuntatieteellinen

tiedekunta

kevät 2021

TIIVISTELMÄ

ERON JÄLKEISEN VAINON JA VIERAANNUTTAMISEN TUNNISTAMINEN JA EROTTAMINEN – NÄKÖKULMANA LASTENSUOJELUN SOSIAALITYÖ

Aino Aholainen
Sosiaalityö
Kandidaatintutkielma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Jyväskylän yliopisto
Ohjaaja: Johanna Moilanen
Kevät 2021
43 sivua

Tässä kandidaatintutkielmassa tarkastelen vainoa ja vieraannuttamista ilmiöinä niiden tunnistamisen ja erottamisen kannalta, erityisesti sosiaalityön lastensuojelutyön näkökulmasta. Eron jälkeisen väkivallan muodot saattavat kytkeytyä toisiinsa yllättävilläkin tavoilla, joka tekee tilanteiden selvittämisestä sekavampaa, varsinkin jos syytteitä molemmista esiintyy samanaikaisesti.

Lähestyn aihetta erittelemällä ilmiöitä väkivallan muotojen kehyksissä. Lisäksi pohdin lapsen edun käsitteen kiinnittymistä ilmiöiden kohtaamiseen.

Molempien ilmiöiden tunnistamista ja kohtaamista vaikeuttaa niiden näkymätön luonne, jossa korostuu emotionaalisen ja henkisen väkivallan käyttäminen. Todisteita teoista ei aina jää, mutta väkivalta voi silti hallita uhriensa arkea ja perhesuhteita hyvinkin kokonaisvaltaisesti. Ilmiöinä sekä vaino että vieraannuttaminen ovat sellaisia, että niitä saatetaan kohdata lastensuojelullisessa työssä, jossa sosiaalityöntekijöillä on paljon valtaa vaikuttaa asiakkaidensa elämään ja perhesuhteiden toteutumiseen. Väärät tulkinnat voivat johtaa hyvinkin epäoikeudenmukaiseen toimintaan, joka ei välttämättä ole myöskään lapsen edun mukaista. Tämän seikan vuoksi olisi tärkeää lisätä koulutusta ilmiöiden kohtaamisesta ja tunnistamisesta.

Keskeistä ilmiöiden tunnistamisessa ja erottamisessa on niiden luonteen ja ilmiöillä altistuneiden ihmisten tyyppillisten piirteiden tunteminen toisistaan erillisinä. Vainoa leimaa useimmiten uhrien tuntema pelko ja epävarmuus, mutta lapset saattavat tuntea silti usein ambivalenssia molempia vanhempiaan kohtaan. Vieraannuttamisessa tyyppillistä on taas lapsen ehdottomuus kohdevanhemman huonoutta ja vieraannuttajavanhemman paremmuutta kohtaan sekä selkeä muutos kohdevanhempaan suhtautumisessa erotilanteen seurauksena. On kuitenkin otettava huomioon kaikki mahdolliset selittävät tekijät perhesuhteiden muutoksiin ja pyrittävä välttämään mustavalkoista ajattelua.

Avainsanat: vaino, vieraannuttaminen, eron jälkeinen väkivalta, lastensuojelu, lapsen etu

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	3
2 AIHEPIIRIN TAUSTOITUS.....	5
3 LAPSEN ETU, VAINO JA VIERAANNUTTAMINEN KÄSITTEINÄ.....	6
3.1 LAPSEN ETU.....	7
3.2 ERON JÄLKEINEN VAINO	8
3.3 VIERAANNUTTAMINEN	14
4 TIEDONHAUN KUVAUS.....	20
5 VAINON JA VIERAANNUTTAMISEN YHTEYSPINNOILLA	22
5.1 ILMIÖITÄ YHDISTÄVÄT JA EROTTAVAT TEKIJÄT	22
5.2 VAINO, VIERAANNUTTAMINEN JA LASTENSUOJELUN SOSIAALITYÖ	25
5.3 DECISION TREE -MALLI RISTIKKÄISTEN SYYTÖSTEN SETVIMISEEN.....	32
6 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	33
LÄHTEET	36

1 Johdanto

Käsittelen tässä kirjallisuuskatsausmuotoisessa kandidaatintutkielmassa eron jälkeisen vainon ja vieraannuttamisen ilmiöiden tunnistamista ja erottamista lastensuojelun sosiaalityön näkökulmasta. Sosiaalityön suuremman mittakaavan tehtävänä on puolustaa yhteiskunnassa heikommassa asemassa olevien oikeuksia niin konkreettisella työllä kuin rakenteellisella tasolla (esim. Nikupeteri, 2016a, 75). Lastensuojelun sosiaalityö on erityinen sosiaalityön osa-alue sen vuoksi, miten paljon työntekijällä on käytettävissään valtaa ja keinoja puuttua asiakasperheidensä elämään silloin, kun lapsen hyvän kasvun ja kehityksen turvaaminen sitä vaatii (Heinonen, 2016, 244). Tämän vallan mukana tulee myös vastuu.

Sekä vainossa että vieraannuttamisessa korostuu sosiaalityöntekijän arviointi asiakkaan kertomuksen todenmukaisuudesta kompleksisissa tilanteissa, joissa on monia eri osapuolia ja kertomukset voivat olla myös täysin ristiriidassa keskenään. Keskiössä onkin moraalisten sotkujen ja ristiriitojen ratkominen, joka ei useinkaan ole helppoa tai yksinkertaista. Sosiaalityön tehtävää leimaa laajemminkin tarve sietää epävarmuutta ja tilanteiden monimutkaisuutta. (Nikupeteri, 2016a, 147, 149.) Väärä tulkinta voi kuitenkin estää oikeaan ongelmaan puuttumisen (Nikupeteri & Laitinen, 2013, 36). Tämän vuoksi vainon ja vieraannuttamisen kaltaisiin ilmiöihin puuttumisessa on oleellista perehtyä seikkoihin, joista kyseiset ilmiöt voidaan tunnistaa, ja kerätä tietoutta niiden toimintamekanismeista, jotta puuttuminen olisi ylipäätään mahdollista.

Aihe on tärkeä myös esimerkiksi siksi, että molemmat ilmiöt voidaan paikantaa lähisuhdeväkivallan käsitteen alle. Lähisuhdeväkivallan eri muodot ovat vakavana sosiaalisena ongelmana omiaan aiheuttamaan kärsimystä ja haittaa yksilölle ja niiden aiheuttamat vahingot tulevat lopulta myös kalliiksi yhteiskunnalle (kustannuksista esim. Logan, Walker & Hoyt, 2012; Logan, Walker, Hoyt & Faragher, 2009, 148–149). Molemmat käsitteet voidaan määritellä myös eron jälkeiseksi väkivallaksi niissä tapauksissa, kun tekijä on ex-puoliso, ja ne liittyvät usein huoltoriitoihin (Keskinen, 2005, 291–292; Häkkänen-Nyholm, 2010, 499; Nikupeteri, Tervonen & Laitinen, 2015, 831). Tämä on tärkeää ymmärtää sen vuoksi, että Suomessa vanhempien ero koskettaa arviolta noin 30 000 lasta vuosittain (Väestöliitto, 2007) ja myös noin 2000 huoltoriitaa käsitellään alioikeuksissa vuosittain (Valkama & Lasola, 2009, 253). Ulkomaisissa tutkimuksissa on todettu, että noin kolmasosa eroista on niin kutsuttuja ”vakavan konfliktin” eroja vielä

vuosi eron jälkeen (Garrity & Baris, 1994, Häkkänen-Nyholmin, 2010, 499 mukaan). Monissa eron jälkeisissä oikeustaisteluissa saattaa olla syytteitä väkivallasta ja tälle vastasyytteenä väitteitä vieraannuttamisesta. Tällaisissa tilanteissa päättäviin viranomaisiin kohdistuu painetta molemmilta tahoilta. (Drozd & Olesen, 2004, 67.)

Kiinnostukseni aihetta kohtaan heräsi väkivallantutkimuksen lähisuhdeväkivaltaa käsittelevällä kurssilla, jonka kurssikirja Varjosta valoon (2017) käsitteli eron jälkeistä vainoa. Yksi kirjan kappaleista käsitteli vainon ja vieraannuttamisen yhtymäkohtia, ja minua sosiaalityöntekijäopiskelijana jäi mietityttämään ilmiöiden mahdolliset päällekkäisyydet esimerkiksi lastensuojelullisessa sosiaalityössä. Aloinkin siis pohtimaan sitä, miten eron jälkeisen väkivallan muotoja voidaan tunnistaa ja erottaa toisistaan, kun totuus ei ole aina asiakastyössä selkeästi näkyvillä.

Tutkimuskysymykseni on, miten eron jälkeisen vainon ja vieraannuttamisen ilmiöitä voidaan tunnistaa lastensuojelun sosiaalityössä. Toisena kysymyksenä on, miten ilmiöt pystytään erottamaan toisistaan lastensuojelun sosiaalityön näkökulmasta. Ilmiöiden ilmeneminen sekä niiden piirteet ovat osittain päällekkäisiä. Jäsennän vainoa ja vieraannuttamista väkivallan muotojen viitekehyksessä. Pidän tutkielmassa lähellä myös lapsen edun käsitteen, koska näkökulmani on lastensuojelun sosiaalityössä, jonka toiminnassa lapsen edun noudattaminen on keskeisessä asemassa. Tutkielmani konteksti on lähinnä suomalaisessa lastensuojelutyössä, mutta ilmiöiden käsittelyssä olen hyödyntänyt myös ulkomaista tutkimuskirjallisuutta.

Tutkielma etenee siten, että ensimmäiseksi taustoitan aihepiiriä hieman, jonka jälkeen avaan teoreettiseen viitekehykseeni kuuluvat käsitteet. Käsitteistä ensimmäisenä käyn läpi lapsen edun käsitteen ja sen jälkeen vainon ja vieraannuttamisen käsitteet, joita tarkastelen lähisuhdeväkivallan ilmentyminä eritellen niitä väkivallan muotojen kehyksessä. Tämän jälkeen kerron tutkielmani tiedonhausta. Sitten pohdin ilmiöiden samankaltaisuuksia ja eroja ja lopuksi asetan esittämäni huomiot lastensuojelun sosiaalityön kontekstiin, pohtien mahdollisia kompastuskiviä ja huomioonotettavia seikkoja ilmiöiden kohtaamisessa ja tunnistamisessa.

2 Aihepiirin taustoitus

Vainoa ja vieraannuttamista on kumpaakin tutkittu erillisinä ilmiöinä, mutta näitä ilmiöitä yhdistelevää tutkimusta näyttäisi olevan melko vähän. Molemmat ilmiöt ovat nousseet tietoisuuteen ja tämän myötä tutkimukseen suhteellisen myöhään, jolla lienee vaikutusta asiaan. Harmanin, Krukin ja Hinesin artikkelin (2018, 1277–1278) mukaan vieraannuttamisen tunnustaminen väkivallaksi ja myös sen kriminalisointi vaihtelee maiden välillä. Suomessa vieraannuttamista ei ole kriminalisoitu. Lähdehakuja tehdessäni huomasin, että vieraannuttamisen tutkimusta näyttäisi olevan tehty lähinnä rikosoikeudellisesta ja psykologisesta tulokulmasta.

Vaino sen sijaan kriminalisoitiin Suomessa vuonna 2014 (Rikoslaki 1889/39, 25 luku § 7 a), mutta koska vaino on väkivaltana epäselvää ja vaikeasti tavoitettavissa (Nikupeteri, 2016a, 42), voi se tulla ohitetuksi. Tiedon ja ymmärryksen lisääntyminen eron jälkeisestä väkivallasta on lisännyt sen tutkimusta erityisesti 2000-luvulta eteenpäin (Nikupeteri, 2016a, 22). Suomessa tutkimusta vainosta on kuitenkin tehty melko vähän (Nikupeteri, 2016a, 27). Sosiaalityön ja sosiaalityöiden näkökulmasta on 2010-luvulla korostunut keskustelu vainosta ihmisoikeuksien ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta (Nikupeteri, 2016a, 31).

Sosiaalityön näkökulmasta aihe on relevantti siksi, että alalla joudutaan tekemisiin molempien ilmiöiden kanssa. Etenkin lastensuojelullisessa sosiaalityössä, jossa työntekijä toimii täysiaikaisesti perheiden ja lasten kanssa, voivat nämä kaksi ilmiötä tulla mielenkiintoiseen leikkauspisteeseen. Molemmat ilmiöt ovat ymmärrettävissä niin lähisuhdeväkivallan kuin eron jälkeisen väkivallan viitekehyksissä. Väkivaltaisen luonteensa vuoksi molemmat ovat myös omiaan tuottamaan kärsimystä ja haittaa niin yksilöllisellä kuin yhteiskunnallisella tasolla.

Olen valinnut juuri kyseisen aiheen ja näkökulman siitä syystä, että ilmiöitä yhdistelevää tietoa tuntuu löytyvän suhteellisen vähän, jos ollenkaan, varsinkaan sosiaalityöntekijälle relevanteista näkökulmista. Valitsin teoreettiseksi lähestymistavaksi ilmiöiden erittelemisen väkivallan muotojen kehyksessä sen vuoksi, että mielestäni se korostaa ilmiöiden haavoittavuutta ja vakavuutta sopivalla tavalla. Lisäksi otin mukaan lapsen edun käsitteen näkökulman, koska se korostuu lastensuojelussa tehtävän sosiaalityön peruseriaatteena ja on silti melko hankalasti määriteltävissä. Sitä korostetaan vahvasti niin

lastensuojelua määrittävässä lainsäädännössä kuin lastensuojelun sosiaalityön käytännössä. Haluan korostaa erityisesti lastensuojelullista perspektiiviä sen vuoksi, että kuvittelen sen olevan sellainen sosiaalityön kenttä, jolla nämä kaksi käsittelyssä olevaa ilmiötä voivat käytännössä tulla vastatusten helpoiten.

3 Lapsen etu, vaino ja vieraannuttaminen käsitteinä

Teoreettiseksi kehykseksi tähän tutkielmaan olen valinnut kaksi tulokulmaa. Ensimmäisenä näistä toimii eron jälkeisen vainon ja vieraannuttamisen määrittelemisen, niiden käsitteleminen lähisuhdeväkivaltana ja niiden erittelemisen väkivallan muotojen kehyksessä. Toisena näkökulmana toimii lapsen edun näkökulma ja sen merkityksen pohtiminen kyseisten ilmiöiden kohtaamisessa lastensuojelullisessa sosiaalityössä.

(Lähisuhde-)väkivallan muotoja ovat käsiteltävien ilmiöiden kohdalla fyysinen, psyykinen/henkinen, taloudellinen, sosiaalinen ja seksuaalinen väkivalta sekä laiminlyönti (Nikupeteri, 2016a, 42; Harman ym., 2018, 1277, 1279–1284). Jotkut väkivallan muodot korostuvat enemmän kuin toiset ja niiden ilmenemistavat ovat ilmiöissä erilaisia. Molemmissa korostuu etenkin psyykinen/henkinen väkivalta. Sekä vieraannuttamisen että vainon ilmiöt ovat lähisuhdeväkivallan käsitteen alaisia silloin, kun tekijä on ex-kumppani. Vaino kuitenkin nousee erityiseksi muusta lähisuhdeväkivallasta tiettyjen piirteidensä, kuten vaikean tuomittavuuden ja väkivallan kumuloitumisen suuren riskin, vuoksi (Nikupeteri, 2016a, 43, 58).

Harman, Kruk ja Hines (2018) sijoittavat vieraannuttamisen perheväkivallan (eng. family violence), lapsiin kohdistuvan väkivallan (eng. child abuse) ja parisuhdeväkivallan (eng. intimate partner violence) käsitteisiin. Perheväkivallan käsitteen käyttämisessä tulevat kuitenkin näkyväksi käsitykset perheen määritelmästä ja parisuhdeväkivalta-käsite voi osittain hämmentää lukijaa eron jälkeisestä väkivallasta puhuttaessa, joten koen sateenvarjokäsitteen lähisuhdeväkivalta olevan sopivampi tähän tutkielmaan. Lapsiin kohdistuvan väkivallan käsite on myös lähisuhdeväkivallan käsitteen alainen, ja koen

lähisuhdeväkivalta-termin ohjaavan huomiota pelkkiin lapsiin suoraan kohdistuvan haitanteon sijasta koko perheen hyvinvoinnin näkökulmaan.

3.1 Lapsen etu

Lastensuojelussa ensisijaisena asiakkaana ovat lapset, vaikka heidän kauttaan asiakkaana ovat myös heidän perheensä ja läheisverkostonsa. Lapset ovat riippuvaisia heistä huolehtivista vanhemmista, ja on yhteiskunnan vastuulla varmistaa lasten ja aikuisten välisen vastavuoroisuuden toteutuminen lapsen edun mukaisella tavalla. Lapsen etu (eng. child's best interest) onkin yksi lastensuojelun ydinkäsitteistä. Tämän käsitteen vaikea- ja monitulkintaisuus aiheuttaa hämmennystä sekä viranomaisissa että asiakkaissa. (Heinonen, 2016, 243; Pösö, 2012, 76–77.) Lastensuojelussa työskenneltäessä on muistettava lapsen etusija erityiseen suojeluun, ja lapsen etu onkin varmistettava erityisesti niissä tilanteissa, joissa lasten ja aikuisten edut ovat keskenään ristiriitaisia (Heinonen, 2016, 250–251). Haastavimpia tilanteita ovat ne, joissa ainoa mahdollisuus on valita lapsen edun mukaisista ratkaisuista vähiten huono, kun mikään ratkaisu ei ole ideaali (Heinonen, 2016, 260; Pösö, 2012, 77).

Lapsen edun käsite perustuu YK:n lapsen oikeuksien yleissopimukseen (Heinonen, 2016, 243; YK:n Lapsen oikeuksien perussopimuksen artikla 3). Jo ennen tätä lapsen etu mainittiin lapsen oikeuksien julistuksessa (Lapsen oikeuksien julistuksen periaate 2) ja historiallisesti käsitettä on puitu jo 70-luvulta (Pösö, 2012, 78). Käsitteenä se on monimutkainen ja laaja ja sen konkretisoiminen on hankalaa (Heinonen, 2016, 250; Pösö, 2012, 81). Lapsen etu kiinnittyy aina tapauskohtaiseen ja yksilölliseen harkintaan, ja painotukset sen tulkinnassa vaihtelevat paljon näkökulmasta riippuen (Heinonen, 2016, 250; Pösö, 2012, 76, 79). Ongelmallista käsitteen käytössä voi olla se, että sen avonaisuuden vuoksi lapsen edun täyttymistä arvioivat päätöksentekijät voivat antaa sille sisältöjä ja merkityksiä omasta arvomaailmastaan ja elämäkokemuksestaan (Heinonen, 2016, 250).

Lastensuojelulain näkökulmasta lapsen edun käsitteessä korostuu lapsen suotuisan kasvun ja kehityksen tukeminen sekä hyvinvoinnin edistäminen, ja lapsen etua arvioidaan kaikessa

toiminnassa (Heinonen, 2016, 250–251). Lastensuojelulain (417/2007 1 luku § 4) mukaan lapsen edun arvioinnissa on otettava huomioon, miten toimenpiteet ja ratkaisut turvaavat lapselle:

- tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet
- mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon
- taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen
- turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden
- itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen
- mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan ja
- kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioonottamisen.

Lastensuojelun laatusuosituksessa (Malja, Puustinen-Korhonen, Petrelius & Eriksson, 2019, 14) taas todetaan, että lapsen etu rakentuu useista hyvinvoinnin kannalta keskeisistä osa-alueista, ja sen turvaaminen vaatii työntekijöiltä syvää ja kokonaisvaltaista perehtymistä lapsen elämäntilanteeseen sekä luottamuksen rakentamista ja riittävää aikaa.

3.2 Eron jälkeinen vaino

Vaino -sanalla (eng. stalking) voidaan viitata yksilötasoiseen tai kollektivistiseen toimintaan (Nikupeteri, 2016a, 26), josta voidaan puhua esimerkiksi kokonaisten ihmisryhmien kohdalla. Tässä tutkielmassa käsittelen kuitenkin eron jälkeistä, vainoajan ex-puolisoonsa kohdistamaa vainoa, joka on lähisuhdeväkivallan muoto. Vainoamisen käsitteeseen liittyy läheisesti liuta muita käsitteitä, kuten väijyminen, vaaniminen, häirintä ja ahdistelu (Haapasalo, 2008, 65–73, Nikupeterin, 2016a, 26 mukaan; Björklund, 2010, 5–8, 16; Hiltunen, 2010, Nikupeterin, 2016a, 26 mukaan) sekä pakonomainen häirintä ja pakonomainen seuraaminen (Rosenfeld, 2000; Meloy, 2006, Häkkänen, 2008, 751 mukaan).

Vainoamisen yleisyydestä arvioidaan, että 12–16% naisista ja 4–7% miehistä on joutunut elämänsä aikana vainotuksi (Sheridan, Davies & Blaauw, 2003, 149). Erään EU:n laajuisesti toteutetun tutkimuksen mukaan Suomessa 24% yli 15-vuotiaista naisista oli

joutunut vainon kohteeksi tutun tai tuntemattoman taholta (European Union Agency for Fundamental Rights, 2014). On arvioitu, että neljä viidestä vainotusta tuntee vainoajansa ja noin puolessa vainotapauksista vainoaja on entinen parisuhdekumppani (Spitzberg & Cupach, 2007, 70). Minna Piispan (2006, 59) mukaan puolet parisuhteessa väkivaltaa käyttäneistä miehistä jatkoivat väkivaltaista käytöstä myös eroamisen jälkeen, ja vaino voidaan nähdä parisuhdeväkivallan jatkumona (aiheesta esim. Nikupeteri, 2016a, 40).

Eron jälkeinen vaino on tavoitteellista toimintaa, joka on omiaan aiheuttamaan uhrissaan pelkoa ja ahdistusta. Siinä vuorottelevat väkivaltaiset ja väkivallattomat teot, ja se saa merkityksensä uhrin kokemuksen kautta. Vainon tärkeä piirre on tekojen toistuvuus ja pidempiaikaisuus. (Nikupeteri, 2016a, 21.) Ilmiön hahmottamisessa tärkeää on nähdä vainoaminen erilaisten tapahtumien ketjuttumisena, jossa on suuresti mukana myös epävarmuus tulevaisuudesta (Häkkänen, 2008, 753). Vaino kiertyykin ajallisesti niin menneeseen ja sen antamiin merkityksiin, nykyaikaan vainotekoiheen ja tulevaisuuden epävarmuuteen (Nikupeteri, 2016a, 42, Nikupeteri, 2016b, 212).

Vainoamisen keskimääräinen kesto on noin kaksi vuotta, mutta entisiä parisuhdekumppaneita vainotaan yleensä huomattavasti pidempään kuin muita (Spitzberg & Cupach, 2007, 70; Häkkänen, 2008, 752). Vainoaminen on kriminalisoitu Suomessa vuonna 2014, ja Rikoslaisissa vainoksi määritellään oikeudeton ja toistuva uhkaaminen, seuraaminen, tarkkaileminen ja yhteydenottaminen tai muu edellä mainittuihin rinnastettava toiminta, mikä on omiaan aiheuttamaan vainotussa pelkoa tai ahdistusta. Kyseisestä rikoksesta rangaistukseksi on säädetty sakkoa tai enintään kaksi vuotta vankeutta. (Rikoslaki 39/1889, 25 luku § 7 a.)

Vainon tunnistaminen ulkopuolisen silmin on usein hankalaa. Tämän aiheuttaa sen ristiriitaisuus ja toisaalta myös monitulkintaisuus; vaino on väkivaltana epäselvää ja vaikeasti tavoitettavissa (Nikupeteri, 2016a, 20, 42). Vaino saa merkityksensä uhrin ja tekijän yhteisen menneisyyden antamien merkitysten sävyttämänä ja täten uhrin subjektiivisen kokemuksen kautta (Nikupeteri, 2016a, 50, 60; Nikupeteri, 2016b, 212), joka haastaa perinteisemmän ja kapeamman käsityksen lähisuhdeväkivallasta. Lisäksi vainon piirteisiin kuuluu väkivaltaisten ja väkivallattomien tekojen vuorottelu tavalla, joka voi kulttuurituotteiden ja romantisoinnin vuoksi vaikuttaa asiaan perehtymättömistä intohimoiselta, sitkeältä rakkaudelta, joka on vaikeampi tuomita kuin muunlainen väkivalta (Nikupeteri, 2016a, 20, 30–31, 60).

Vaino on noussut esille mediassa perhesurmien ja ex-puolisoona kohdistuvien murhien yhteydessä (Nikupeteri, 2016a, 33–34). Yhdysvalloissa toteutetun tutkimuksen mukaan puolison surmanneista miehistä 76% oli vainonnut uhria ennen tekoa ja vastaava luku tapon yritysten kohdalla oli 85% (McFarlane ym., 1999, 311). Vainoilmiö korostaa, että vaikka on vaarallista pysyä väkivaltaisessa suhteessa, on myös siitä lähteminen vaarallista (Nikupeteri, 2016a, 39). Vainokäyttäytymisellä on myös puolison ja ex-puolison surmien lisäksi yhteys perhe- ja lapsensurmiin (Nikupeteri, 2016a, 58).

Vainoajan tavat vaikuttaa uhrinsa elämään voivat olla mielikuvituksellisia ja monipuolisia (Goode, 1995, 198, Nikupeterin, 2016a, 42 mukaan; Häkkänen, 2008, 752). Vainotekoja voidaan tarkastella väkivallan muotojen kehyksissä, jonka teen seuraavassa taulukossa (taulukko 1) esimerkkejä käyttäen. Nikupeterin (2016a, 42) mukaan vainossa voi esiintyä fyysistä, psyykkistä, henkistä, hengellistä, seksuaalista, taloudellista, sosiaalista ja teknologia-avusteista väkivaltaa. Noin puoleen vainoamistapauksista (sekä ex-puolison että muiden tekemistä) liittyy uhkaaminen, kolmannekseen fyysinen väkivalta ja vähän yli 10%:iin seksuaalinen väkivalta (Häkkänen, 2008, 751). Erään tutkimuksen mukaan ex-kumppanin tai nykyisen kumppanin vainon kohteena olevista 81% oli joutunut myös tekijän pahoinpitelemäksi ja 31% seksuaalisesti hyväksikäyttämäksi (Tjaden & Thoennes, 1998, 8). Teknologia-avusteinen väkivalta on sisällytetty taulukossa muiden muotojen sisään.

Vainolla on merkittävät seuraukset sekä yksilöllisellä että yhteiskunnallisella tasolla (Häkkänen, 2008, 751). Yhteiskunnallisella tasolla vainon aiheuttamat haitat tulevat kalliiksi (Logan, Walker, Hoyt & Faragher, 2009, 148–149). Yksilöllisellä tasolla seurauksia vainoin kohteelle ovat esimerkiksi pelon, häpeän, epävarmuuden ja epätoivon tunteet, somaattiset oireet, ahdistus, sosiaaliset häiriöt, masentuneisuus ja itsemurha-ajatukset. Yli puolelle vainoamisen uhreista kehittyy traumaperäisen stressihäiriön oireita. Muita vainon aiheuttamia haittoja ovat esimerkiksi univaikeudet, ruokahaluttomuus, epäluottamus ja epäluuloisuus, hermostuneisuus ja neuvottomuus. (Pathé & Mullen, 1997, 14–15; Sheridan ym., 2003, Häkkänen, 2008, 753 mukaan; Purcell & Mullen, 2005; Dovelius, Öberg & Holmberg, 2006, 12; Häkkänen, 2008, 753; Nikupeteri, 2016b, 212.) Vainoteot aiheuttavat pelon ja ahdistuksen lisäksi myös sosiaalista ja fyysistä harmia uhreille (Nikupeteri, 2016a, 46).

Taulukko 1. Vainotekoja väkivallan muotojen kehyksissä.

<p>Fyysinen väkivalta.</p> <p>Vainotun ja lasten pahoinpitelyt (Pathé & Mullen, 1997, 11; Brewster, 2003, 214–215; Dovelius ym., 2006, 11; Nikupeteri & Laitinen, 2015, 838; Nikupeteri, 2016a, 58–59)</p> <p>Lapsikaappaukset (Nikupeteri, 2016a, 58)</p> <p>Uhrin/yhteisten lasten tappaminen (McFarlane, 1999, 311; Nikupeteri, 2016a, 58)</p>
<p>Henkinen ja psyykinen väkivalta.</p> <p>Toistuvat, ei-toivotut yhteydenotot soittamalla, viestittämällä, kirjeitse tai sähköpostin kautta (Spitzberg, 2002, 269; Nikupeteri, 2016a, 43)</p> <p>Internetin kautta vainoaminen ja teknologian avulla vakoilu (Nikupeteri, 2016a, 38; Woodlock, 2017)</p> <p>Seuraaminen, tarkkailu ja työpaikan tai kodin ulkopuolella oleskelu vainoamistarkoituksessa (Spitzberg, 2002, 269)</p> <p>Uhkailu ja kiristäminen (Spitzberg, 2002, 269; Brewster, 2003, 214; Häkkänen, 2008, 752; Nikupeteri & Laitinen, 2015, 838)</p> <p>Näennäisesti viattomat teot sekä flirtti ja romanttiset yhteydenotot, kuten kukkien lähettely, vainokontekstissa (Nikupeteri, 2016a, 43)</p> <p>Lasten käyttäminen vainon välineinä tai väkivallan ja koston kohdistaminen lapseen sekä kohdevanhemman ja lapsen suhteen hyväksikäyttö vainoteoissa (Nikupeteri & Laitinen, 2015; Nikupeteri, 2016a, 128)</p>
<p>Seksuaalinen väkivalta.</p> <p>Eroottisten puheluiden soittaminen (Nikupeteri, 2016a, 43)</p> <p>Hyväksikäyttö, raiskaus ja seksuaaliset uhkaukset (Pathé & Mullen, 1997, 13; Brewster, 2003, 213–214; Dovelius ym., 2006, 11; Nikupeteri, 2016a, 58)</p>
<p>Taloudellinen väkivalta.</p> <p>Toistuvien oikeudenkäyntien käyminen haittatarkoituksessa aiheuttaen kuluja asianosaisille (Nikupeteri, 2016a, 53)</p> <p>Omaisuuksien tuhoaminen ja varastaminen (Brewster, 2003, 213)</p> <p>Asuntolainan ja muiden yhteisten lainojen maksamatta jättäminen (Brewster, 2003, 213)</p> <p>Lapsilisien maksamatta jättäminen (Brewster, 2003, 213)</p>
<p>Sosiaalinen väkivalta</p> <p>Oikeus- ja palvelujärjestelmän hyödyntäminen uhrin vahingoittamisessa:</p> <p>Viranomaisten manipulointi ja valehtelu parisuhteesta ja nykytilanteesta tavalla, joka vaikeuttaa uhrin avun saantia ja tarinan uskottavuutta sekä</p> <p>Perättömien lastensuojeluilmoitusten tekeminen, huoltajuuksien tahallinen pitkittäminen ja kanteluiden tekeminen viranomaisten menettelyistä asioiden vaikeuttamiseksi. (Brewster, 2003, 214; Nikupeteri, 2016a, 53, 145–146.)</p> <p>Vainon ulottaminen kohteen lähipiiriin joko kohdistamalla vainotekoa läheisiin tai levittämällä propagandaa uhrista ja rajoittamalla tämän sosiaalisia suhteita (Brewster, 2003, 213; Nikupeteri, 2016a, 54, 129)</p>

Vainon aiheuttama emotionaalinen taakka ja fyysiset pahoinpitelyt voivat vaikuttaa uhrin työkykyyn ja tämän kautta myös taloudellisesti rasittaa uhria, jos uhri esimerkiksi joutuu jäämään sairauslomalle tai aikaisemmin eläkkeelle. Myös mahdollisten turvajärjestelmien hankkiminen voi olla taloudellisesti rasittavaa. (Pathé & Mullen, 1997, 14; Nikupeteri, 2016a, 57–59.) Vaino voi hallita uhrinsa arkea hyvinkin kokonaisvaltaisesti, ja se vaikeuttaa uhrin kykyä ottaa vastuuta itsestään ja läheisistään, kuten lapsistaan (Nikupeteri, 2016a, 129).

Vanhempien välinen eron jälkeinen väkivalta ja vaino haavoittavatkin myös perheen lapsia (Nikupeteri & Laitinen, 2015, 831; Nikupeteri, 2016a, 169). Jos vanhemmalla on edellä mainitun kaltaisia vainosta johtuvia oireita, voi sen ajatella vaikuttavan hänen vanhemmuuteensa ja sen kautta lapsiin ja perheen elämään negatiivisesti (Jaffe, Crooks & Bala, 2009, 172; Nikupeteri, 2016a, 133; Nikupeteri, 2016b, 217). Lisäksi vainossa korostuu mahdollisuus, että väkivalta jatkuu yhteisten lasten kautta, esimerkiksi tapaamisten avulla, kun lapset ja vanhemmuus välineellistetään väkivallan välineiksi (Nikupeteri, 2016a, 39, 54, 134). Lapsia voidaan esimerkiksi pyytää vakoilemaan vainottua vanhempaa, kysellä tietoja tämän elämästä tai esimerkiksi lapsen puhelimen avulla seurantasovelluksia käyttämällä seurata perheen elämää. Varsinkin nuorilla lapsilla voi väkivallasta huolimatta usein olla lojaliteetti molempia vanhempiaan kohtaan, joka mahdollistaa toiminnan. (Nikupeteri & Laitinen, 2015, 837–838.)

Väkivallan jatkaminen lasten kautta onkin yksi keskeinen keino vainon ja eron jälkeisen väkivallan toteuttamisessa (Nikupeteri, 2006a, 133–134). Tähän liittyy performatiivinen väkivalta, jossa vainoava vanhempi naamioi tekonsa kaipuun ja huolenpidon kulissilla, joka vaikeuttaa tilanteen oikean luonteen tunnistamista (Nikupeteri & Laitinen, 2013, 36; Nikupeteri & Laitinen, 2015, 835; Nikupeteri, 2016a, 135). Lisäksi lapset saattavat päätyä osaksi konkreettisia tilanteita, joissa vanhempi kohdistaa toiseen vanhempaan väkivaltaa (Nikupeteri, 2016b, 214), ja tällaisten tilanteiden tiedetään olevan haitallisia lapsille (Drozd & Olesen, 2008, 71).

Vainon seurauksena voi koitua perheen lapsille myös suoraa haittaa, kuten turvattomuutta ja pelkoa, sekä huolta omasta jaksamisesta ja perheenjäsenten turvallisuudesta ja voinnista (Nikupeteri, Harriet & Laitinen, 2015; Nikupeteri & Laitinen, 2015, 840–841). Uhkaukset voivat aiheuttaa emotionaalisia ja psykososiaalisia ongelmia (Nikupeteri, 2016a, 57). Myös lapset voivat joutua kohtaamaan vainoajalta suoraa fyysistä väkivaltaa ja kosta, joka on

heidän kautta kohdistettu vainottuun (Nikupeteri ja Laitinen, 2015, 838; Nikupeteri, 2016a, 58). Ammatillisnäkökulmasta katsottuna täytyy muistaa, että vaikka lapsi olisi emotionaalisella tasolla häiriintynyt tilanteesta, se ei välttämättä aina näy helposti ulospäin (Drozd & Olesen, 71). Voidaan myös pohtia, ovatko väkivallan tekijät hyviä roolimalleja lapsilleen (esim. Jaffe ym., 2009, 172).

Vainoaminen kietoutuu usein huolto- ja tapaamisselvittelyihin, joiden avulla vainoaja saa alustan toteuttaa vainoamista. Erovanhemmuuteen liittyvät keskustelut mahdollistavat vainoajalle tilaisuuden kiusaamiseen, vahingon tekemiseen ja vallan käyttöön. (Castrén, 2009, 145–146; Mattila-Aalto ym., 2012, 213, Nikupeterin, 2016a, 37 mukaan; Nikupeteri, 2016a, 37–38.) Perheväkivaltaväitteet tulevat helposti väheksytyiksi tai katsotaan, että ne kuuluvat historiaan (Hautanen, 2010; Radford & Hester, 2015; MacDonald, 2016). Suuri ongelma vainon kohdalla, kuten myös muiden parisuhteisiin liittyvien väkivallan muotojen kohdalla, on uhrin vastuuttaminen tilanteesta. Samoin on huomattava, että vainon käsitteleminen riitana, vuorovaikutusongelmana, erotilanteen konfliktina tai vaikean parisuhteen lopputuloksena voi estää sen näkemisen väkivaltana sekä vallankäyttönä ja kontrollina. (Nikupeteri & Laitinen, 2013, 35–38; Nikupeteri, 2016a, 37, 65, 69.)

Vaino ei toimi samankaltaisesti kuin normaalina pidetyt ihmissuhteet ja sosiaalinen kanssakäyminen, vaan rikkoo näitä yhteiskuntamme normistoja (Nikupeteri, 2016a, 28). Tämä tunnistamisen ja realiteettien tunnustamisen vaikeus onkin yksi vainon karmeimpia piirteitä; vainoteot voivat tapahtua näkyvillämme, mutta niiden väkivaltainen luonne jääää ulkopuolisille, myös ammatillisille, näkymättömäksi (Nikupeteri, 2016a, 60, 65; Nikupeteri, 2016b, 212).

Vainoon liittyy olennaisena seikkana myös sukupuoli. Vaino on selvästi sukupuolittunut ilmiö, ja vaikka sekä miehet että naiset voivat olla sekä vainon kohteina että tekijöinä, on heterosuhteissa tapahtuvassa vainossa mies yleensä vainoaja ja nainen vainottu (Nikupeteri, 2016a, 22–23). Mielestäni on kuitenkin tärkeää huomioida kaikenlaisten yleistysten taipumus ohjailta havaintojamme, jolloin yleistyksistä poikkeava tapaus saattaa jäädä huomiotta tai saada erilaisen vastaanoton. On hyödyllistä ja tärkeää tietää tilastolliset tosiasiat vainon kaltaisista ilmiöistä, mutta sen ei saa antaa estää kenenkään avun saantia tai kohdatuksi tuleamista. On myös tärkeä huomata, että yleistysten perusteella on helppoa muodostaa vahvoja oletuksia ihmisistä ominaisuuksien, kuten sukupuolen, perusteella.

Vaino ilmiönä kietoutuu sukupuoleen ja käsityksiimme siitä sekä käsityksiimme isyydestä ja äitiydestä (Nikupeteri, 2016a, 146; Nikupeteri, 2016b, 213).

3.3 Vieraannuttaminen

Vieraannuttamisella (eng. parental alienation) tarkoitetaan vanhemman pitkäaikaista toimintaa, jonka tarkoituksena on vaikuttaa negatiivisesti sekä kohdevanhempaan että lapsen ja kohdevanhemman väliseen suhteeseen. Vanhemmastaan vieraannutettu lapsi ei ole halukas tai on vastahakoinen olemaan tekemisissä kohdevanhemman (sen vanhemman, johon vieraannuttaminen on kohdistettu) kanssa ilman oikeaa syytä tai epätodenmukaisista syistä. (Bernet, Wamboldt & Narrow, 2016, 572; Harman, Kruk & Hines, 2018, 1275.) Helinä Häkkänen-Nyholm (2010, 499) määrittelee vieraannuttamisen vanhemman käyttäytymiseksi erotilanteessa sellaisella tavalla, että lapsen ja toisen vanhemman vuorovaikutussuhde olennaisesti vaikeutuu tai joskus jopa katkeaa kokonaan.

Vieraannuttaminen on perheväkivallan muoto, joka on haitallinen sekä lapselle että vieraannutetulle vanhemmalle, mutta silti huonosti tunnistettu ja tunnustettu olemassa olevaksi ilmiöksi sitä kohtaavien ammattilaisten taholta (Harman ym., 2018, 1275). Vieraannuttaminen voi saada monia eri muotoja, ja sen vakavuusaste vaihtelee lievästä vakavaan (Häkkänen-Nyholm, 2010, 500; Harman ym., 2018, 1286). Myös lievällä vieraannuttamisella on negatiivisia seurauksia lapselle ja kohdevanhemmalle (Harman ym., 2018, 1276).

Vieraannuttamista esiintyy useimmiten eroperheissä ja etenkin niissä, joissa käynnissä on huoltajuuskiista (Kelly & Johnston, 2001, 254; Hands & Warshak, 2011, Harmanin ym., 2018, 1276 mukaan; Baker & Verrocchio, 2015, 3051). Vieraannuttamista saatetaan käyttää keinona vaikuttaa avioero- tai huoltajuusriitojen lopputulokseen. Sitä voi silti esiintyä myös perheessä, jossa vanhemmat ovat vielä yhdessä (Moné & Biringen, 2006, Harmanin ym., 2018, 1276 mukaan; Baker & Verrocchio, 2013, 623). Vieraannuttavan vanhemman ominaisuuksista näyttäisi olevan sukupuolta enemmän merkitystä sillä, kuka on lapsen lähivanhempi (Harman & Biringen, 2016, Harman ym., 2018, 1285 mukaan). On kuitenkin otettava huomioon, että sukupuoli voi vaikuttaa siihen, kumpi vanhemmista on

tyypillisemmin lapsen pääasiallinen huoltaja (esim. Vassiliou & Cartwright, 2001, 189; Giancarlo & Rottman, 2015, 28). Sukupuoli kietoutuu vieraannuttamiseen myös siten, että sukupuoliin sekä äiteihin ja isiin liitettyjä normeja ja yleistyksiä saatetaan käyttää hyväksi vieraannuttamistoiminnassa (Harman, Birignen, Ratajack, Outland & Kraus, 2016; Harman ym., 2018, 1283).

Arviot vieraannuttamisen yleisyydestä vaihtelevat paljon. Pohjoismaissa tai Suomessa ei ole tehty tutkimusta vieraannuttamisen yleisyydestä (Häkkänen-Nyholm, 2010, 499). On arvioitu, että jopa 29% eroperheiden lapsista olisi jollain tasolla vieraannutettuja toisesta vanhemmastaan, vaikka tilastointi on hankalaa vieraannuttamisen määrittelyn vaikeuden vuoksi (Hands & Warshak, 2011, Harmanin ym., 2018, 1276 mukaan). Hollannissa tehdyn tutkimuksen mukaan Hollannissa eronneiden perheiden lapsista 20 prosenttia ei ole poismuuttaneeseen vanhempaan ollenkaan yhteydessä, ja noin puolet näistä lapsista ovat vieraannutettuja. (Sprujit, Eikelenboom, Harmeling, Stokkers & Kormos, 2004; Häkkänen-Nyholm, 2010, 499).

On löydetty useita eri piirteitä, jotka voivat olla merkkejä siitä, että lapsi on vieraannutettu tai häntä vieraannutetaan kyseisellä hetkellä toisesta vanhemmastaan. Näihin kuuluu esimerkiksi, että lapsi kertoo kohdevanhemmasta samanlaisia tarinoita kuin vieraannuttava vanhempi käyttäen jopa identtisiä ilmaisuja ja sanoja, haukkuu kohdevanhempaa ja levittää vihamielisyyttä tätä kohtaan puhuessaan muille ihmisille. Usein käytökseen liittyy ehdottomuus toisaalta kohdevanhemman huonoutta kohtaan ja toisaalta vieraannuttajavanhemman puolelle asettautumisessa, sekä syyllisyyden ja katumuksen puute toisen vanhemman hylkimisessä. (Sprujit ym., 2004; Baker & Eichler, 2016, Harmanin ym. 2018, 1276 mukaan; Jaffe, Thakkar & Piron, 2017; Harman ym., 2018, 1276.)

On kuitenkin erotettava vieraannutetut ja omaehtoisesti vanhemmastaan vieraantuneet lapset toisistaan. On olemassa uhka, että vieraannuttamisen termiä käytetään myös sellaisissa tapauksissa, joissa lapsi perustelluista syistä ei halua tavata toista vanhempaansa tai olla tähän yhteyksissä (Bruch, 2001, 528–529; Kelly & Johnston, 2001, 254). Vieraannuttamisessa on aina taustalla vieraannuttajavanhemman vihamielinen ja tarkoituksellinen toiminta, joka johtaa muutoksiin lapsen ja kohdevanhemman suhteessa. Joskus lapsi kuitenkin vieraantuu toisesta vanhemmastaan ilman vieraannuttamista, esimerkiksi vanhemman tekojen seurauksena, jolloin kyse ei ole väkivallasta. (Drozd &

Olesen, 2008, 67, 93–94; Harman ym., 2018, 1289; Sinkkonen, 2018, 467; Baker & Damall, 2007, 59.) On myös mahdollista, että lapsi ja vanhempi ovat läheisempiä kuin lapsi on toisen vanhemman kanssa syistä, jotka eivät pidä sisällään vieraannuttamista tai vieraantumista (esim. Drozd & Olesen, 2008, 74).

Oleennaista on, että vieraannuttamisessa erotilannetta on edeltänyt lapsen ja kohdevanhemman normaali, lämpimänsävyinen suhde, eikä taustalla ole esimerkiksi kohdevanhemman vahingollista käytöstä lasta kohtaan (Häkkänen-Nyholm, 2010, 499). On myös huomioonotettavaa, että vieraannuttamiskäyttäytyminen ei perustu todelliseen tai perusteltuun pelkoon siitä, että lapseen kohdistettaisiin väkivaltaa toisen vanhemman luona (Sinkkonen, 2018, 466). Tällaisessa tapauksessa kyse ei ole vieraannuttamisesta.

Vieraannuttamisen keinot vuorovaikutussuhteen manipulointiin ovat laajat ja monimuotoiset, ja niistä on hyviä esimerkkejä Harmanin, Krukin ja Hinesin (2018) tutkimuksessa lasten vieraannuttamisesta perheväkivaltana. Vieraannuttamisen keinot saattavat olla hyvin äärimmäisiä ja mielikuvituksellisia (Häkkänen-Nyholm, 2010, 500). Näitä keinoja voidaan jäsentää väkivallan muotojen kehyksissä, jonka teen seuraavaksi. Yhdistän taulukossa (taulukko 2) sekä kohdevanhempaan että lapseen kohdistuvan väkivallan muodot. Vieraannuttaja käyttää eniten emotionaalisen ja psykologisen aggression muotoja vieraannuttamisprosessissaan, jotka ovat myös hankalia todistaa (Harman ym., 2018, 1279, 1281). Yleensä vieraannuttamiskäyttäytymisessä on motiivina vieraannuttajavanhemman kokema viha ja katkeruus eron toista osapuolta kohtaan (Häkkänen-Nyholm, 2010, 499).

Harmanin, Krukin ja Hinesin (2018, 1279–1280) mukaan vieraannutettuun lapseen kohdistuva laiminlyönti on myös merkittävä väkivallan muoto vieraannuttamisilmiossa. Vieraannuttamisessa vieraannuttajavanhempi laittaa omat tarpeensa lapsen tarpeiden edelle ja sivuuttaa lapsen tarpeen tulla rakastetuksi ja huolehdituksi molempien vanhempiansa toimesta. Vieraannuttaja tekee toimiaan huolimatta siitä, millaiset vaikutukset sillä on lapseen, joten tämä ohittaa lapsen emotionaaliset tarpeet. (Johnston, Walters, & Olesen, 2005, Harman ym., 2018, 1279 mukaan; Garber, 2011; Baker & Verrocchio, 2013, 611.)

Vieraannuttaminen voi saada myös vainon piirteitä. Vieraannuttaja saattaa rohkaista lasta vakoilemaan kohdevanhempaa ja tuhoamaan tämän omaisuutta (Baker & Darnall, 2006, 113–114; Häkkänen-Nyholm, 2010, 500). Tällainen käytös esineellistää lapsen paitsi

Taulukko 2. Esimerkkejä vieraannuttamisteoista väkivallan muotojen kehyksissä

<p>Fyysinen väkivalta.</p> <p>Pahoinpitelyt lasten vaihtotilanteissa (Baker & Darnall, 2006, 106; Harman & Biringen, 2016, Harmanin ym., 2018, 1284, mukaan)</p>
<p>Henkinen ja psyykinen väkivalta.</p> <p>Kohdevanhemman toistuva mustamaalaaminen, mitätöiminen ja syytteleminen, myös lapsen kuullen (Baker & Darnall, 2006, 107–108; Godbout & Parent, 2012, 42)</p> <p>Lapsen ja kohdevanhemman yhteydenpidon ja tapaamisten rajoittaminen ja kontrollointi (Baker & Darnall, 2006, 108–110; Godbout & Parent, 2012, 36)</p> <p>Lapsen manipulointi tai pakottaminen kohdevanhemman hylkimiseen ja pakottaminen valintaan kohdevanhemman ja vieraannuttajavanhemman välillä (Baker & Darnall, 2006, 112–113)</p> <p>Tahallisten konfliktien synnyttäminen kohdevanhemman ja lapsen välille (Baker & Darnall, 2006, 114)</p> <p>Aiheettomien pelkojen herättäminen lapsessa esimerkiksi uskottelemalla perusteettomasti, että kohdevanhempi on vaarallinen (Baker & Darnall, 2006, 99; Harman ym., 2018, 1282)</p> <p>Itsemurhalla uhkailu (Harman ym., 2018, 1282)</p> <p>Vainokäyttäytyminen (Harman ym., 2018, 1284), kuten lapsen kannustaminen kohdevanhemman vakoilemiseen (Baker & Darnall, 2006, 113–114) ja internetin välityksellä kohdevanhemman vakoilu (Harman ym., 2018, 1282, 1284)</p> <p>Kohdevanhempaan liittyvien muistojen vääristely lapselle (eng. gaslighting) tai muistojen, tapahtumien ja vallitsevan asiantilan vääristely suoraan kohdevanhemmalle (Baker & Darnall, 2006, 111; Harman ym., 2018, 1283)</p> <p>Lapsen laiminlyönti (Harman ym., 2018, 1279–1280)</p> <p>Kohdevanhemman vanhemmuuden mitätöinti:</p> <p>Yritys saada lapsi kutsumaan toista henkilöä äidiksi/isäksi kohdevanhemman sijasta (Baker & Darnall, 2006, 107, 111)</p> <p>Kohdevanhemman vanhemmuuteen liittyvän päätöksentekovallan ja lapsen elämästä saatavan informaation minimointi (Baker & Darnall, 2006, 111–112, 114; Harman ym., 2018, 1283; Kelly & Johnston, 2001, 257)</p> <p>Kohdevanhemman antamien lahjojen, tavaroiden ja muistoesineiden tuhoaminen (Baker & Darnall, 2006, 110) ja tavaroiden mukaan ottamisen kieltäminen, kun lapsi menee kohdevanhemman luokse (Baker & Darnall, 2006, 114)</p> <p>Pois muuttaminen ja lapsen piilottaminen kohdevanhemmalta (Baker & Darnall, 2006, 108)</p> <p>Lapselle uskottelu, ettei kohdevanhempi rakasta tätä (Baker & Darnall, 2006, 107)</p>
<p>Taloudellinen väkivalta.</p> <p>Lapsen kiristäminen taloudellisen tuen ja huolenpidon menettämällä, jos pitää yllä suhdetta kohdevanhempaan (Häkkänen-Nyholm, 2010, 500)</p> <p>Työtilanteesta ja taloudellisesta tilanteesta sekä lapsen asioihin käytetyistä varoista valehtelu suurempien lapsilisien ja kohdevanhemman taloudellisen hyväksikäyttämisen vuoksi (Harman ym., 2018, 1282)</p> <p>Lapsen rohkaiseminen tuhoamaan kohdevanhemman omaisuutta (Häkkänen-Nyholm, 2010, 500)</p>

Sosiaalinen väkivalta

Kohdevanhemman lähipiirin mustamaalaaminen ja solvaaminen lapselle sekä heidän ja lapsen välisen kontaktin rajoittaminen. (Baker & Darnall, 2006, 99)

Kohdevanhemman mustamaalaaminen ja syyllistäminen jatkuvasti lähipiirille ja viranomaisille (Baker & Darnall, 2006, 114)

Lapsen manipuloiminen tekemään perättömiä syytöksiä kohdevanhemmasta palvelujärjestelmälle sekä niiden tekeminen itse (Baker & Darnall, 2006, 112; Harman ym., 2018, 1280, 1284)

Kohdevanhemman vakoilu palkatun henkilön tai läheisten kautta sekä tietojen urkkiminen esimerkiksi romanttisista suhteista vaikkapa naapureilta (Harman & Biringen, 2018, Harmanin ym., 2018, 1282 mukaan; Ratajack & Harman, 2018, Harmanin ym., 2018, 1284 mukaan; Harman ym., 2018, 1282, 1284)

koston ja vihamielisyyden, myös vainon, välineeksi. Vieraannuttaja voi myös suoraan kohdistaa vainokäyttäytymistä kohdevanhempaan, esimerkiksi vakoilemalla tätä internetin välityksellä ja hakkeroitumalla tämän käyttäjille urkkiakseen tietoja. Hän voi myös palkata jonkun tai saada läheisensä vakoilemaan kohdevanhempaa tai kysellä tietoja esimerkiksi tämän romanttisista suhteista vaikkapa naapureilta. (Harman & Biringen, 2018, Harmanin ym., 2018, 1282 mukaan; Ratajack & Harman, 2018, Harmanin ym., 2018, 1284 mukaan; Harman ym., 2018, 1282, 1284.) Eräaseen laadulliseen tutkimukseen osallistuneista vieraannutetuista vanhemmista noin puolet oli kokenut vainoa vieraannuttajavanhemman taholta eron jälkeen (Ratajack & Harman, 2018, Harmanin ym., 2018, 1284 mukaan).

Vaikka vieraannuttamisella ei olisi tarkoitus satuttaa lasta vaan kohdevanhempaa, se silti satuttaa lasta suorasti ja epäsuorasti, sillä vieraannuttamisessa lasta käytetään väkivallan välineenä (Harman ym., 2018, 1276, 1289; Häkkänen-Nyholm, 2010, 503).

Vieraannuttaminen voidaankin nähdä sekä väkivaltana lasta kohtaan että väkivaltana kohdevanhempaa kohtaan (Harman ym., 2018). Vieraannuttaminen voi aiheuttaa lapselle esimerkiksi masennusta, akateemisten suoritusten heikentymistä ja korkeaa verenpainetta, sekä olla ajallisesti ja taloudellisesti rasittavaa (Harman & Biringen, 2016, Harmanin ym., 2018, 1276 mukaan).

Täytyy huomioida, että useissa vieraannuttamisstrategioissa lapselta edellytetään aktiivista osallistumista, josta saattaa kummuta häpeän sekä syyllisyyden tunteita suhteessa kohdevanhempaan. Tällaiset vaikeat tunteet lapsi saattaa järkeistää ja oikeuttaa vieraannuttajavanhemman väitteiden perusteella, joka taas vahvistaa lapsen kielteisiä tunteita kohdevanhemmasta. (Häkkänen-Nyholm, 2010, 500.) Lisäksi lapsi joutuu

sensuroimaan käytöstään ja puheitaan, jotta vieraannuttajavanhempi ei pahoittaisi mieltään (Sinkkonen, 2018, 468).

Vieraannuttamiselle altistuneiden lasten oireita ovat esimerkiksi:

- (jäsentymätöön) viha kohdevanhempaa kohtaan
- hermostuneisuus ja ahdistuneisuus
- turvattomuus ja perusteettomat pelot
- itseluottamuksen puute
- psykosomaattiset oireet
- uni- ja nukahtamisvaikeudet
- stressi
- masentuneisuus ja itsetuhoiset ajatukset
- syömishäiriöt
- lisääntynyt riski paniikki- ja ahdistushäiriöille
- vaikeudet koulussa
- päihteiden lisääntynyt käyttö
- pakko-oireet ja
- itsesyytökset.

(Waldron & Joanis, 1996, Häkkänen-Nyholmin, 2010, 500–501 mukaan; Baker, 2007; Baker & Verrocchio, 2015, 3047; Harman ym., 2018, 1287.)

Vieraannutetuilla lapsilla saattaa olla myös posttraumaattisen stressin oireita.

Vieraannuttamisen vaikutukset ovat pitkäaikaisia ja voivat vaikuttaa myös aikuisikään asti. Aikuisikään mennessä vieraannutetuille lapsille on kuitenkin yleensä muodostunut kuva siitä, että heitä on manipuloitu. (Häkkänen-Nyholm, 2010, 501; Baker & Verrocchio, 2016; Harman ym., 2018, 1286–1287.)

Vieraannuttaminen voi aiheuttaa kohdevanhemmalle posttraumaattista stressiä, ahdistusta ja masentuneisuutta (Baker, 2010, 303; Balmer, Matthewson & Haines, 2016, 96; Harman & Biringen, 2018, Harmanin ym., 2018, 1288 mukaan). Vieraannuttamisen aiheuttamien haittojen takia kohdevanhemman työkyky saattaa laskea, tai hän voi jopa menettää työnsä (Giancarlo & Rottman, 2015, 31; Harman & Biringen, 2018, Harmanin ym., 2018, 1288 mukaan), josta seuraa tietenkin taloudellisia menetyksiä.

Kellyn ja Johnstonin (2001, 259–260) mukaan vieraannutetulla vanhemmalla voi olla osuutensa tilanteen syntymiseen. Heidän mukaansa tällaisia syitä voivat olla esimerkiksi passiivisuus ja tilanteesta vetäytyminen, lapsen hylkääminen tilanteen vuoksi, ankara ja kova vanhemmuustyylisi sekä itsekeskeisyys. Harmanin, Krukin ja Hinesin (2018, 1285) mukaan taas on haitallista nähdä tilanne molempien osapuolien vastuun alaisena, niin sanottuna korkean konfliktin erona, koska se vaikuttaa tilanteen lopputulokseen. Kohdevanhempi saattaa vastata pitkään jatkuneeseen vieraannuttamiseen tilanteeseen huonosti sopivilla tavoilla, mutta se on nähtävä vieraannuttamisen luomassa valossa. Todellisuudessa vieraannuttava osapuoli jatkaa konfliktia ja on usein ollut myös väkivaltainen ennen suhteen loppua. (Harman & Biringen, 2016, Harmanin ym., 2018, 1285 mukaan; Harman ym., 2018, 1285.)

Vieraannuttamiseen liittyen on ollut erimielisyyttä esimerkiksi siitä, voidaanko vieraannuttamisen aiheuttamia psykologisia vaikutuksia pitää psykologisina oireyhtymänä (Parental Alienation Syndrome) (Harman ym., 2018, 1277; esim. Bruch, 2001, 550; Drozd & Olesen, 2004, 67), jonka on kehitellyt alun perin Richard Gardner (kts. Gardner, Sauber & Lorandos, 2006). Tämän oireyhtymän ehtojen täyttymiseen on omat kahdeksan kriteeriänsä. On myös ollut keskustelua siitä, onko koko vieraannuttamiskäsite ja -ilmiö pseudotieteellinen tai onko sitä ylipäättään olemassa. Vieraannuttaminen voidaan myös käsittää perheensisäisen sosiaalisen systeemin häiriönä, jonka kuvaamiseen ei sovi kliiniset diagnoosit. (Sinkkonen, 2018, 466–467.)

4 Tiedonhaun kuvaus

Käytin lähteitä etsiessäni hakusanoja vaino, vainoaminen, vieraannuttaminen, eron jälkeinen väkivalta, stalking, parental alienation, social work ja lapsen etu. Tein hakuja sekä JYKDOK:in kotimaisista ja ulkomaisista e-aineistoista sekä JYKDOK:in kautta löydettyistä tietokannoista, kuten ProQuest, Social Care Online, Elsevier ja joissain tapauksissa Google Scholar. Lisäksi etsin lähteitä löytämieni aiheeseen liittyvien artikkeleiden ja kirjojen käyttämistä lähteistä, joita suurin osa tämän tutkielman

lähdeluettelossa mainituista artikkeleista onkin. Löytämäni lähteet ovat rajautuneet suomen- ja englanninkielisiin, sillä en kielitaidon puutteen vuoksi pysty hyödyntämään muunkielistä tutkimuskirjallisuutta.

Relevantit lähteet ovat löytyneiden artikkeleiden ja kirjojen joukosta valittu sen perusteella, miten hyvin ne osuivat aiheeseeni. Käytännössä valintakriteerinä oli, että lähde käsitteli vainoa tai vieraannuttamista sellaisesta näkökulmasta, että sitä pystyi hyödyntämään ilmiöitä yhdistelevän ja lastensuojelullisen näkökulman perspektiivistä tai ilmiöiden yleisessä määrittelyssä sosiaalitieteiden kannalta relevantilla tavalla. Valintakriteerinä toimi myös se, että kaikkien lähteiden tuli olla vertaisarvioituja. Suurena vaikuttajana lähteiden etsimisessä oli myös saavutettavuus, joka rajasi lähteitä verkossa saatavilla oleviin lähteisiin ja kirjoihin, joita oli saatavilla kirjastostamme ja jotka eivät olleet lyhytlainoja tai vain lukusalikäytössä.

Hauilla löytyi aika paljon tuloksia, mutta vieraannuttamisen ja vainoamisen ilmiöitä pääasiallisena aiheenaan yhdisteleviä lähteitä ei löytynyt. Kuitenkin esimerkiksi vainoamista käsittelevässä lähteessä saattoi olla mainintoja vieraannuttamisesta, samoin kuin vieraannuttamista käsittelevissä lähteissä mainittiin usein muita eron jälkeisen väkivallan muotoja ja niiden liittyminen vieraannuttamiseen. Tämän kandidaatintutkielman lähteet muodostuvatkin pääosin vainoamista ja vieraannuttamista erillään käsittelevistä lähteistä, joiden tietoja yhdistelen järkeväksi kokonaisuudeksi. Näen kuitenkin aihettani suoraan käsittelevien lähteiden puutteen lähinnä kutsuna tärkeän aiheen tarkasteluun ja tutkimiseen. Artikkeleiden ja kirjojen lisäksi lähteissä on relevanttia lainsäädäntöä.

Jouduin tietoa hakiessani miettimään vainon kriminalisoinnin vaikutusta tutkimustuloksiin. Vaino kriminalisoitiin Suomessa vuonna 2014, joten olen käynyt pohdintaa siitä, miten hyvin ennen lakimuutosta tehdyt tutkimukset kertovat nykypäivän tilanteesta, tai esimerkiksi siitä, miten ammattilaiset suhtautuvat vainoon. Onko kriminalisointi ja vainon asema virallisena rikoksena kenties nostanut vainoilmiön enemmän työntekijöiden tietoisuuteen tai saanut heidät reagoimaan vainoon vakavammin?

5 Vainon ja vieraannuttamisen yhteyspinnoilla

Tässä luvussa pohdin vainon ja vieraannuttamisen yhteneväisyyksiä ja eroja sekä tunnistamista ja erottamista, ensin yleisemmästä näkökulmasta, ja sitten lastensuojelun sosiaalityön näkökulmasta. Kirjallisuutta ja tutkimuksia lukiessani minut yllätti se, miten paljon ilmiöillä on samankaltaisuuksia ja miten monimutkaisesti eron jälkeisen väkivallan muodot kietoutuvat toisiinsa.

5.1 Ilmiöitä yhdistävät ja erottavat tekijät

Vainon ja vieraannuttamisen ilmiöissä on yhtymäkohtia, mutta myös paljon eroavaisuuksia. Havaitsemiani samankaltaisuuksia esittelen seuraavan kuvion (kuvio 1) avustuksella.

Sekä vaino että vieraannuttaminen ovat suhteen päättymisen jälkeen tapahtuessaan paitsi lähisuhdeväkivaltaa, myös eron jälkeistä väkivaltaa. Molempien ilmiöiden kohdalla on korostettu sitä, miten tärkeää toiminta on nähdä väkivaltana ja vallankäyttönä sen sijaan, että se nähtäisiin kahden osapuolen vastuulla olevana riitatilanteena tai korkean konfliktin erotilanteena (Nikupeteri & Laitinen, 2013, 35–38; Nikupeteri, 2016a, 37, 65, 69; Harman ym., 2018, 1285). Lisäksi molemmissa korostuu psykologisen ja henkisen väkivallan käyttäminen, josta on hankalampaa saada todistusaineistoa kuin esimerkiksi fyysisestä väkivallasta (Nikupeteri, 2016a, 60; Harman ym., 2018, 1278). Sekä vainossa että vieraannuttamisessa on myös tärkeää huomata, että vaikka teot olisivat pääasiallisesti kohdistettu toiseen vanhempaan, ne aiheuttavat haittaa myös perheen lapsille (Nikupeteri, 2016a, 169; Nikupeteri & Laitinen, 2015, 831; Harman ym., 2018, 1276). Ilmiöissä korostuu, että väkivaltaa tekevä vanhempi ohittaa lasten tarpeet ja edun halutessaan tuottaa kärsimystä kohdevanhemmalle.

Molemmat ilmiöt rikkovat yhteiskunnan normeja lähisuhteista sekä käyttävät hyväkseen sukupuoliin ja vanhemmuuteen liitettyjä normeja ja yleistyksiä väkivallassaan. Lisäksi molemmissa todellinen motiivi, eli väkivalta ja vallan käyttö, voidaan piilottaa isyyden ja äitiyden kulissien taakse, jolloin tekojen väkivaltainen luonne voi jäädä ulkopuolisille

Kuvio 1. Eron jälkeisen vainon ja vieraannuttamisen yhtymäkohtia.

näkymättömiin. (Nikupeteri, 2016a, 28, 146; Nikupeteri, 2016b, 213; Harman ym., 2016; Harman ym., 2018, 1283.)

Sekä vaino että vieraannuttaminen saavat merkityksensä ajan kuluessa. Molemmat ilmiöt vaativat toistuvia tekoja määritelmiensä täyttämiseen. (Drozd & Olesen, 2004, 80; Nikupeteri, 2016a, 21; Harman ym., 2018, 1276.) Ne myös kietoutuvat usein huolto- ja tapaamisselvittelyihin ja niissä voidaan käyttää palvelujärjestelmää väkivallan välineenä (Brewster, 2003, 214; Keskinen, 2005, 291–292; Häkkänen-Nyholm, 2010, 499; Baker & Darnall, 2006, 112; Nikupeteri ym., 2015, 831, Nikupeteri, 2016a, 146–146; Harman ym.,

2018, 1280, 1284). Toisinaan vieraannuttamista kuvataan vain tarinana, jota väkivaltaisen isät käyttävät oikeustaisteluissa saadakseen lastensa huoltajuuden ja kiusatakseen näiden äitiä (Harman ym., 2018, 1277). Vaino saattaa taas tulla palvelujärjestelmässä tulkituksi vieraannuttamisena (Harrison, 2008, 396; Nikupeteri, 2016a, 141).

Molempien väkivallan muotojen tekijöillä on todettu samankaltaisia piirteitä, kuten persoonallisuushäiriöitä (Mullen, Patch, Purcell & Stuart, 1999, 1246; Rosenfeld, 2000, 535; Sinkkonen, 2018, 468). Sekä vieraannuttamisen että vainon tutkiminen on osittain hankalaa, sillä tekijät ovat vaikeasti saavutettavissa eivätkä useinkaan puhu täysin rehellisesti teoistaan (esim. Rosenfeld, 2000, 542; Häkkänen-Nyholm, 2010, 502).

Vainoajien ja vieraannuttajien motivaatio muutokseen, vastuun ottamiseen teoistaan tai hoitoon hakeutumiseen on usein heikkoa (Kamphuis & Emmelkamp, 2000, 208; Harman ym., 2018, 1289). Myös uhrien avun hakemiseen liittyy samanlaisia seikkoja: vainotut hakevat apua ammattilaisilta usein viimesijaisena keinona (Nikupeteri, 2016a, 66) ja vieraannuttamisen kohdevanhemmat hakevat myös apua huonosti, opitun avuttomuuden vuoksi ja sen takia, etteivät usko interventioden auttavan tilanteeseen (Kruk, 2011, Harmanin ym., 2018, 1288 mukaan; Balmer ym., 2018, 96).

Eroavaisuusiakin ilmiöillä on monia. Vainossa sukupuoli on suuri merkitys, ja heterosuhteissa tapahtuvassa vainossa nainen on yleensä kohde ja mies tekijä (Nikupeteri, 2016a, 22–23). Vieraannuttamisessa taas sukupuolta enemmän on merkitystä sillä, kuka on lapsen lähivanhempi (Harman & Biringen, 2016, Harman ym., 2018, 1285 mukaan).

Lisäksi on otettava huomioon, että vieraannuttaminen saattaa sisältää vainoamista (esim. Ratajack & Harman, 2018, Harmanin ym., 2018, 1284 mukaan), eli voitaisiin nähdä, että vaino voi myös sisältää vieraannuttamiskäyttäytymistä (esim. Drozd & Olesen, 2004, 94).

Tilanteessa, jossa mahdollinen vainoaja syyttää toista vanhempaa vieraannuttamisesta, on tärkeää pitää mielessä, että vieraannuttaminen ei perustu todelliseen pelkoon lapsen hyvinvoinnista ja termiä ei voida käyttää tilanteissa, joihin sisältyy tosiasiallisesti väkivaltaa (Drozd & Olesen, 2004, 81; Sinkkonen, 2018, 466). Vieraannuttaja taas saattaa usein syyttää kohdevanhempaa väkivallasta valheellisesti (esim. Harman ym., 2018, 1284) osana vieraannuttamisprosessiaan. Totuuden löytäminen tilanteesta voi olla hankalaa, sillä kuten aiemmin mainittu, ilmiöt eivät aina jätä todisteita.

Näiden seikkojen valossa voisi todeta, että sekä vaino että vieraannuttaminen eron jälkeisen väkivallan muotoina ovat kietoutuneet yhteen tavoilla, jotka voivat yllättää.

Ammattilaisten tulee olla tarkkana, kun syytöksiä kummasta tahansa esitetään, vaikkapa lastensuojelullisessa kontekstissa, jota käsittelen seuraavaksi.

5.2 Vaino, vieraannuttaminen ja lastensuojelun sosiaalityö

Käyn seuraavaksi läpi seikkoja, joita tämän tutkielman lähteiden valossa lastensuojelun sosiaalityöntekijän tulisi ottaa huomioon työskennellessään vieraannuttamisen ja vainon ilmiöiden parissa, etenkin tunnistessaan ja erottaessaan niitä. Molemmat ilmiöt ovat väkivallan muotoja ja haitallisia niin perheiden toiminnalle kokonaisuudessaan kuin lasten ja vanhempien hyvinvoinnille, jonka lisäksi molemmat ovat vaikeasti havaittavissa ja tunnistettavissa. Näiden seikkojen vuoksi niihin tulisi kiinnittää erityistä huomiota ja sosiaalityöntekijöiden tietämystä ilmiöistä pitäisi lisätä.

Vainon ja vieraannuttamisen kehyksessä on tärkeää huomata erilaiset korostukset siinä, mitä osaa lapsen edun käsitteestä painotetaan. Suomen lastensuojelussa korostuu diskurssi lapsen oikeudesta ylläpitää suhdetta molempiin vanhempiinsa ja tavata etävanhempansa vanhempien eron jälkeen (Nikupeteri, 2016a, 113) ja tämä on myös turvattu lastenhuoltolaissa (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983/361 1 luku § 2). Lisäksi YK:n lapsenoikeuksien yleissopimuksen voidaan nähdä vahvistavan tätä näkemystä katsomalla, että lapsella on oikeus tuntee vanhempansa ja olla näiden hoidettavana sekä toteamalla, ettei lasta saa erottaa vanhemmistaan heidän tahtonsa vastaisesti, ellei toimivaltaisella viranomaisella ole siihen hyvä syy (Lapsen oikeuksien yleissopimuksen artikkelit 7 & 9). Sellainen suhde vanhempien välillä, jossa myötävaikutetaan positiivisesti lapsen ja toisen vanhemman väliseen suhteeseen, nähdään pääasiallisesti lapsen edun mukaisena. Erään tutkimuksen mukaan myös esimerkiksi Uudessa Seelannissa lapsen edun käsitteeseen liitetään usein käsitykset lapsen tarpeista, korostaen lapsen emotionaalisia tarpeita ja kiintymyssuhteiden pysyvyyden tärkeyttä. Kiintymyssuhdeteorian orjallinen noudattaminen voi teorian hyödyllisyydestä huolimatta kuitenkin myös haitallisesti vahvistaa vanhemmuuteen ja lapsi-vanhempi-suhteeseen liitettyjä normeja. (Keddell, 2016, 324–325, 337.)

Onkin siis otettava huomioon kokonaisvaltainen tilanne: jos perheessä on tai on ollut väkivaltaa, harkintaa on käytettävä enemmän. Sekä vaino että vieraannuttaminen ovat väkivallan muotoja, jotka vaikuttavat tilanteessa eläviin lapsiin negatiivisesti, vaikka väkivallan pääasiallisena kohteena olisi aikuinen (Nikupeteri, 2016a, 169; Nikupeteri & Laitinen, 2015, 831; Harman ym., 2018, 1276). Esimerkiksi Anna Nikupeterin vainoa koskevassa väitöskirjassa (2016a, 133–134) kuitenkin ilmeni, että sosiaalityöntekijät korostivat normittavaa toimintatapaa, jaetun vanhemmuuden ideaalia, jossa lapsen suhde ja yhteydenpito molempiin vanhempiin ajoi perheväkivallan ohitse, vaikka väkivalta olisi jatkunut vanhempien välillä edelleen. Saatetaan katsoa, että vaikka tekijä olisi väkivaltainen puoliso, hän voi siitä huolimatta olla lapsilleen hyvä isä (Nikupeteri, 2016a, 135).

Nikupeteri (2016a, 158) toteaa, että hänen tutkimuksestaan nousi tarve tarkastella lapsen ja vainoavan vanhemman tapaamisia kriittisemmin lapsen edun näkökulmasta. Esimerkiksi tanskalainen Marianne Hester (2005, 16–19) korostaa turvallisuusperustaista, väkivallan arvioinnin näkökulmaa lapsen ja vanhempien oikeuksiin pohjautuvan huolto- ja tapaamisorientaation ylitse. Tällaisessa näkökulmassa keskitytään siihen, miten vanhemmat pystyvät realistisesti ja konkreettisesti toimimaan yhdessä mahdollistaakseen lapsen hyvinvoinnin. Vaikka vaino ja väkivalta kohdistuisi vanhempaan, on sosiaalityöntekijöiden otettava huomioon sen aiheuttamat haitat ja riskit myös perheen lapsille ja pidettävä mielessä lapsen aito etu (Nikupeteri, 2016a, 133).

Toisaalta taas oikeuttamaton lapsen ja vanhemman suhteen rajoittaminen on myös haitallista lapselle. Tämän seikan vuoksi lapsen edun periaatteen noudattaminen tekee tilanteista entistä monimutkaisempia, kun on punnittava sekä tilanteen että mahdollisten interventioiden lapselle aiheuttamaa haittaa ja hyötyä sekä pyrittävä samalla varmistamaan lasten vanhempien oikeus väkivallattomaan elämään. Edellä mainittujen diskurssien voidaankin nähdä korostavan eri osa-alueita lapsen edun käsitteestä. Jaetun vanhemmuuden ideaali korostava diskurssi keskittyy lapsen läheisten ihmissuhteiden jatkuvuuden näkökulmaan ja turvallisuusperustainen diskurssi taas turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen ja hengellisen koskemattomuuden varmistamiseen. Voidaanko siis tällaisten ristiriitojen nähdä kumpuavan perimmäisesti lapsen edun käsitteen tulkinnanvaraisuudesta ja sen eri korostuksista soveltajasta riippuen?

Kun syytöksiä vainosta ja vieraannuttamisesta esiintyy samanaikaisesti, on helpointa keskittyä ilmiöitä erottaviin tekijöihin. Tyypillinen piirre, joka erottaa vainon muusta eron jälkeisestä väkivallasta, kuten vieraannuttamisesta, on vainotun pelko ja epävarmuus (Nikupeteri, 2016b, 218). Vieraannuttaminen taas voi tulla näkyväksi sekä lapsen että aikuisten puheessa. Lasta tavatessa on tärkeää tehdä havaintoja siitä, käyttääkö hän etävanhemmastaan identtisiä ilmaisuja kuin mahdollinen vieraannuttajavanhempi. Tärkeää on myös havainnoida, onko lapsen suhtautumisessa molempiin vanhempiinsa ambivalenssia vai leimaako sitä ehdottomuus.

Sinkkonen (2018, 469) on listannut vieraannuttamiseen viittaavia piirteitä seuraavasti:

- 1) Lapsen suhde torjuttuun vanhempaan on ollut hyvä ennen eroa
- 2) Näyttöä torjutun vanhemman vakavista laiminlyönneistä ei ole
- 3) Vieraannuttajavanhempi mustamaalaa toista vanhempaa
- 4) Lapsen käytöksessä on useita vieraannutetulle lapselle tyypillisiä piirteitä

Jos kuitenkin tarkastelemme näitä piirteitä tilanteessa, jossa vaihtoehtoisina selityksinä on sekä vaino että vieraannuttaminen, on tilanne monimutkaisempi. Ensimmäinen kohta voi poiketa vainon kohdalla, koska ennen eroa ja vainon alkamista suhteessa on saattanut usein olla muuta väkivaltaa (Nikupeteri, 2016a, 40). Vanhempien välinen väkivalta ei kuitenkaan välttämättä heijastu lapsen ja väkivaltaa käyttävän vanhemman suhteeseen siten, että se olisi aina huono tai negatiivissävytteinen. Vaino väkivallan muotona on kuitenkin sellainen, että sen alkaminen eron jälkeen voinee vaikuttaa lapsen ja vanhemman suhteeseen paljonkin, sillä siinä lapset usein otetaan mukaan väkivaltaan sen välineinä (esim. Nikupeteri, 2006a, 133–134).

Toinenkin kohta on hankala, sillä vaino ilmiönä on sellainen, että siitä ei jää aina jälkiä ja se on täten hankala osoittaa toteen (Nikupeteri, 2016a, 161; Nikupeteri, 2016b, 217), kuten on vieraannuttaminenkin (Harman ym., 2018, 1279). Kolmanteen kohtaan liittyy tulkinta siitä, mikä on mustamaalaamista. Vainon kohteena oleva henkilö voinee asian tullessa ilmi kertoa myös negatiivissävytteisiä asioita vainoajastaan. Viimeinen eli neljäs kohta onkin tärkeä ja oleellinen ilmiöiden erottamisessa: vieraannutetulla lapsella on aiemmin tässä tutkielmassa mainittuja erityispiirteitä, jotka poikkeavat vainotilanteelle altistetun lapsen piirteistä. Niitä ammattilaisten tulisi osata etsiä arviointia tehdessään.

Vieraannuttamista epäillessä vanhemman kanssa puhuessa on hyödyllistä kysyä avoimia kysymyksiä mahdollisen kohdevanhemman kyvystä ja halusta kasvattaa ja olla lapsen kanssa. Näin saatetaan saada selville mahdollisen vieraannuttajavanhemman mitätöinti kohdevanhempaa kohtaan ja negatiivinen asennoituminen tämän ja lapsen väliseen suhteeseen. (Häkkänen-Nyholm, 2010, 504.) On kuitenkin otettava huomioon, että erotilanteiden emotionaalisen luonteen vuoksi monet vanhemmat saattavat esittää muutaman vihaisen tai epäsovivan kommentin toista osapuolta kohtaan. Onkin siis syytä kiinnittää yksittäisten kommenttien sijaan pitkäaikaisempaan kuvioon, joka käytöksestä muodostuu. (Dordz & Olesen, 2004, 78, 80.)

On myös muistettava, että vieraannuttavat vanhemmat saattavat käyttää hallinnollista aggressiota prosessissaan, johon sisältyy esimerkiksi valheellisten syytösten tekeminen lastensuojelulle, kuten väkivallasta tai vaarallisuudesta syyttäminen perusteettomasti (Häkkänen-Nyholm, 2010, 504; Harman ym., 2018, 1280). Eron jälkeisessä väkivallassa voidaan jopa hakea turhia lähestymiskieltoja sen vuoksi, että kohdevanhempi näyttäytyisi viranomaisille vaarallisempana (Hines, Brown & Dunning, 2007, 67), tai poliisit saatetaan kutsua kotiin vain sen vuoksi, että kohdevanhempi assosioitaisiin väkivallan kanssa (Lopéz, Iglesias & Garcia, 2004, 222; Harman & Biringen, 2018, Harmanin ym., 2018, 1284 mukaan). Vieraannuttaja saattaa myös ottaa saattajan lasten vaihtotilanteisiin tai lähettää jonkun muun hakemaan lapset performatiivisen väkivallan tekona, jotta toinen osapuoli näyttäytyisi vaarallisena (Harman ym., 2018, 1282). Väkivaltataustaisissa suhteissa ja vainossa on sen sijaan suositeltavaa toimia siten, ettei kohde joutuisi kohtamaan tekijää tapaamisjärjestelyiden yhteydessä (Nikupeteri, 2016a, 158). Tämä on yksi esimerkki siitä, miten ilmiöt kietoutuvat toisiinsa.

Vieraannuttajavanhempi saattaa myös valehdella siitä, onko vaikuttanut lapsen ja kohdevanhemman vuorovaikutukseen negatiivisesti (Häkkänen-Nyholm, 2010, 504). Hän saattaa lisäksi suostutella lapset kertomaan sosiaalityöntekijöille ja muille perheen asioita hoitaville ammattihenkilöille valheellisia tai liioiteltuja tapahtumia (Dunne & Hedrick, 1994 ja Harman & Biringen, 2018, Harmanin ym., 2018, 1280 mukaan). Vieraannuttaja saattaa olla vakuuttava ja omata hyvät manipulointitaidot, jolloin hänen kertomustensa kyseenalaistaminen voi olla hankalaa (Häkkänen-Nyholm, 2010, 504). Kaikkeen tähän liittyy oikeusjärjestelmässä käytävät huoltajuuskiistat ja niihin vaikuttamiseen pyrkiminen (Harman ym., 2018, 1284).

Myös vainoaja saattaa käyttää palvelujärjestelmää välineenä vainossaan, valehdellen esimerkiksi lastensuojelun työntekijöille (Nikupeteri, 2016a, 158). Harman, Hines ja Kruk (2018, 1290) korostavatkin, että sekä väitteet mahdollisesta perheväkivallasta että väitteet mahdollisesta vieraannuttamisesta tulisi ottaa yhtä vakavasti ja huolella, koska molemmissa on kyseessä väkivallan muoto.

Vainoilmiön kohdalla on todettu, että tärkeää on uhrien kokemus uskotuksi tulemisesta epäilyjen sijaan (Nikupeteri, 2016a, 140, 157). Kohtaamattomuuden kokemus heikentää uhrin uskoa avunsaantiin entisestään (Nikupeteri, 2016c, 14). Lisäksi vainon kohteen voi olla vaikea luottaa viranomaisiin, jos hän ajattelee, että vainoaja on saattanut manipuloida heidät puolelleen, kerää tietoa heidän kauttaan tai on häpäissyt vainotun heidän silmissään (Nikupeteri, 2016a, 54). Myös vieraannuttamisessa on huomioitava, että vieraannuttamisen kohteiksi joutuneilla on usein kova tarve saada purkaa asiaa ja saada varmistuksen tunnetta sille, ettei hän ole itse jotenkin aiheuttanut koko tilannetta (Häkkänen-Nyholm, 2010, 502).

Nikupeterin mukaan (2016b, 217–218) vainottujen kanssa työskentelevien ammattilaisten tulisikin pitää uhrien todellisuuksia ja emotionaalisia kokemuksia uskottavina tiedon lähteinä vainoamisesta. Toisaalta taas on esitetty erilaisia arvioita siitä, kuinka suuri osa vainosyytöksistä on lopulta perättömiä (esim. Sheridan ym., 2003, 153). Palaamme taas tärkeään kysymykseen: miten sosiaalityöntekijät voisivat tukea mahdollisia uhreja samalla, kun pyrkivät toiminnan oikeudenmukaisuuteen ja varmuuteen?

Sekä vainon että vieraannuttamisen kanssa korostuukin työntekijöiden tekemä arviointi kaikkien osapuolten tarinoiden uskottavuudesta. Lisäksi on otettava huomioon, että molemmissa ilmiöissä on riski painostukseen. Tällaisiin tilanteisiin sisältyy paljon epävarmaa tietoa ja sen sietämistä, joka kuuluu laajemminkin sosiaalityön tehtävään (esim. Nikupeteri, 2016a, 149). Varman tiedon ja kiistattomien todisteiden vaatimus tehtävien interventioiden pohjalle on seikka, joka voi estää vainon kaltaiseen ilmiöön puuttumisen (Nikupeteri, 2016a, 149), mutta jolla toisaalta yritetään turvata toimenpiteiden oikeellisuus ja objektiivisuus kaikkia osapuolia kohtaan. Varmojen todisteiden puuttuessa työntekijä saattaa ohittaa ja mitätöidä väkivallan mahdollisuuden, sillä väkivaltaan puuttumiseksi olisi käytettävä voimakkaampia interventioita, jotka todisteiden puutteessa olisivat kyseenalaistettavissa. Kun vainossa riski on hankalammin tunnistettavissa ja todistettavissa, voi se joutua mitätöidyksi. (Nikupeteri, 2016a, 151, 153.)

Tulkinta toisen vanhemman vieraannuttamisesta voi estää vainon tunnistamisen (Nikupeteri & Laitinen, 2013, 36), mutta voiko tulkinta eron jälkeisestä väkivallasta estää vieraannuttamisen tunnistamisen? Harman, Hines ja Kruk (2018, 1284) toteavat, että lapsen ja vanhemman yhteyden poistaminen tai toiselle vanhemmalle yksinhuoltajuuden myöntäminen ilman päteviä todisteita vanhemman kyvyttömyydestä olla vanhempi lapselleen on väkivaltaa itsessään. Vieraannuttamistilanteessa vieraannuttajavanhemman haitallinen toiminta tulisi pyrkiä saattamaan loppuun ja pyrkiä korjaamaan lapsen ja kohdevanhemman suhdetta, esimerkiksi terapian avulla ja palauttamalla huoltajuus yhteishuoltajuudeksi yksinhuoltajuuden sijasta (Harman ym., 2018, 1291).

Vainotilanteen kohtaamisessa eräs tärkeimmistä ammattilaisten tehtävistä on riskinarviointi (Häkkänen, 2008, 752; Nikupeteri, 2006a, 62). Uhkausten on arvioitu lisäävän pahoinpitelyiden riskiä vainossa yli kolminkertaiseksi (McEwan, Mullen & Purcell, 2007, 3–4). Vainoa kohdatessa tulisikin ottaa huomioon sen pituus, intensiivisyys, tunkeiluvuus, ajoittuminen sekä epäsuorat ja suorat uhkaukset (Logan & Walker, 2009, 256). Vainon uhrin kanssa on myös tehtävä turvasuunnitelma muun riskinarvioinnin ohella (Nikupeteri, 2016a, 160).

Vainossa tärkeää on huomata, että uhrin syyllistäminen siitä, ettei hän pysty pitämään lapsiaan riittävän turvassa tai vastaamaan heidän tarpeisiinsa vainotilanteessa on ongelmallista, sillä negatiivinen huomio tulisi uhrin sijasta kohdistaa tekijään (Nikupeteri, 2016a, 136; Nikupeteri, 2016c, 9). Ammattilaisten tulisi reflektoida omia käsityksiään väkivallasta, perheinstituutiosta ja vanhemmuuteen liittyvistä moraalisisista käsityksistä, sillä ne voivat olla esteenä vainon kaltaisiin ilmiöihin puuttumisessa (Nikupeteri, 2016a, 138, 147).

Vainon kanssa työskentelevien ammattilaisten tulee myös tietää vainosta ilmiönä sen vuoksi, että he voivat ymmärtää vainon kohteena olevan reagoititapoja, sillä selviytymisstrategiat saattavat vaikuttaa ristiriitaisilta ulkopuoliselle ja vaikuttaa näin avun saantiin (Nikupeteri & Laitinen, 2013, 233; Nikupeteri, 2016c, 11–12). Näitä tapoja ovat mukana reagointi (esimerkiksi pyrkimykset keskustella vainoajan kanssa), vastaan reagointi (esimerkiksi vainoajan uhkailu), pois päin reagointi (pyrkimys kadota esimerkiksi vaihtamalla puhelinnumero tai muuttamalla), sisään päin reagointi (esimerkiksi päihteiden lisääntynyt käyttö) ja ulospäin reagointi (avun hakeminen). Toiset näistä tavoista toimivat yleensä paremmin (esimerkiksi pois päin ja ulospäin reagointi) ja toiset huonommin

(mukana ja vastaan reagointi), mutta on tärkeää ajatella, että kaikki strategiat ovat yrityksiä saada tilanne hallintaan. (Spitzberg & Cupach, 2007, 73–74; Häkkänen, 2008, 754.) Ei siis ole hyödyllistä tuomita vainottua esimerkiksi yhteyden ottamisesta vainoajaan tai tehdä tilanteesta väärää johtopäätöksiä, vaikka toiminta voi ulkopuolisesta kuulostaa huonolta siirroilta: väkivallan alla elävän selviytymiskeinot eivät aina mahdu tavallisen logiikan kehyksiin.

Vainon kannalta on myös oleellista tietoa siitä, että Spitzbergin ja Cupachin tutkimuksen (2007, 73) mukaan lähestymiskieltoa rikotaan noin 40%:ssa tapauksista.

Lähestymiskiellolla vainon uhrin turvallisuuden takaaminen ei ole ollut riittävää (Nikupeteri, 2016a, 45). Tutkimusten mukaan se ei kuitenkaan yleensä provosoi väkivallan lisääntymistä. Lisäksi lähestymiskielto nopeuttaa esimerkiksi poliisipartioiden toimintaa kotihälytystilanteissa, joka on hyödyllistä. (Häkkänen, Hagelstam & Santtila, 2003, 202; Häkkänen, 2008, 754.) Mielestäni on kuitenkin todella problemaattista, että jos uhrilla ja vainoajalla on yhteisiä lapsia, lainsäädäntö voi velvoittaa heidät yhteydenpitoon lasten asioihin liittyen lähestymiskiellosta huolimatta (Nikupeteri & Laitinen, 2013, 34), mikä antaa kanavan vainoamiselle.

Anna Nikupeteri (2016a, 152–153) toteaa väitöskirjassaan, että aiempien vainotapausten ja niissä toimineiden ammattilaisten tekojen analysoiminen voi olla apuna tulevien vainoamistapausten tunnistamisessa ja niihin puuttumisessa sekä epävarmuuden sietämisessä. Lastensuojelussa vainoilmiöön puuttumiseen voidaan käyttää erilaisia riskin ja huolen arvioimiseen kehitettyjä menetelmiä sekä varhaisen puuttumisen ja ennaltaehkäisytoimintatapoja. Tärkeää on pitää mielessä eettinen ja moraalinen tilanneanalyysi, joka on muutenkin suuri osa sosiaalityön perustaa (Nikupeteri, 2016a, 155).

Olisi tärkeää, että vieraannuttajavanhemmat pääsisivät psykologisen avun piiriin, vaikka heidän motivaationsa hoitoon ja oman käytöksen reflektiokyky saattaa olla alhainen. Mahdollisesti hoitoon motivoimisessa olisi hyödyllistä korostaa kostonhalun negatiivisia vaikutuksia tekijän omalle mielenterveydelle, kun taas lapsen tai kohdevanhemman hyvinvointiin vetoaminen ei ole välttämättä tehokasta. (Häkkänen-Nyholm, 2010, 503.) Vainon kohdalla hoitoon motivoimisessa voi auttaa vainoamiskäyttäytymisen negatiivisten vaikutusten korostaminen tekijän omalle hyvinvoinnille, sekä tekojen todellisen

haitallisuuden lapsia ja kohdetta kohtaan ymmärrettäväksi tekeminen. Terapeuttinen auttaminen korostuu vainoajien käytöksen muuttamisessa. (Nikupeteri, 2016a, 160.)

Molempien ilmiöiden kohdalla on korostettu moniammatillisuuden tärkeyttä niin asiantuntemuksen kuin hyvän viranomaisyhteistyön muodossa. Tärkeää olisi, että ammattilaiset pystyisivät luottamaan toistensa ammatitaitoon ja tietämykseen vainon ja vieraannuttamisen kaltaisia epävarmoja ilmiöitä käsitellessä. Esimerkiksi MARAK-työskentelyssä (moniammatillinen riskinarviointikokous) on käytössä erillinen lomake vainon kartoittamiseen. (Nikupeteri, 2016a, 68; Oikeusministeriö, 2017, 34.)

5.3 Decision tree -malli ristikkäisten syytösten setvimiseen

Tutkielmaa tehdessäni en löytänyt juurikaan konkreettisia toimintatapoja tilanteisiin, joissa esiintyy ristikkäisiä väitteitä vainosta ja vieraannuttamisesta. Löysin kuitenkin yhden mallin, jota esittelen lyhyesti seuraavaksi. Leslie Drozd ja Nancy Olesen (2004) esittelivät artikkelissaan pahoinpitelyn, vieraannuttamisen ja vieraantumisen erottamista helpottavan tavan lähestyä epäselviä tapauksia. Heidän lähestymistapansa liittyi paljolti oikeudellisiin huoltajuusriitoihin ja niiden setvimiseen, mutta mielestäni heidän esittelemässään mallissa oli monia myös sosiaalityölle relevantteja seikkoja. Tässä mallissa eli ”päättöspuussa” (a decision tree) käydään läpi systemaattisesti hypoteesit sekä vieraantumisesta, vieraannuttamisesta että väkivallasta, jotta todennäköisimpään vaihtoehtoon päädyttäisiin mahdollisimman harkitusti.

Drozdin ja Olesenin (2004, 69) mukaan on hyvin tärkeää, että on olemassa viitekehys useiden hypoteesien jäsentämiseksi sellaisissa tilanteissa, joissa väitteitä ja vastaväitteitä väkivallasta ja vieraannuttamisesta esitetään. Heidän mielestään tämä vähentää riskiä, että tilanteen analyysi lopetettaisiin turhan ajoissa tai että muut mahdolliset lopputulemat jätettäisiin harkitsematta yksipuolisen ajattelun ja emotionaalisten syiden vuoksi.

Arvioijan on tärkeää ottaa huomioon kysymys siitä, onko perheen lapsi nykyhetkellä turvassa niin fyysiseltä, emotionaaliselta kuin psykologiselta haitalta. Mallin käytössä kuuluu myös ottaa huomioon se, että selvitettävään tilanteeseen on voinut johtaa useampien tekijöiden yhteisvaikutus, kuten esimerkiksi vanhemman vieraannuttava käytös

ja toisen vanhemman emotionaalinen tai fyysinen lapsen hylkääminen. (Drozd & Olesen, 2004, 71, 80.)

Drozdin ja Olesenin (2004, 81, 95–97) mukaan on tärkeää ymmärtää, että jos tilanteessa on ollut väkivaltaa, ei siinä voi esiintyä yhtäaikaisesti vieraannuttamista, koska silloin vieraannuttamista muistuttavasta käytöksestä käytetään mallin mukaan muita termejä, kuten ”counter productive protective parenting”. Tämä käytös voi olla esimerkiksi sitä, että vaikka väkivallan uhrina olleen/olevan vanhemman tarkoituksena olisi suojella lasta pelkäämältään vanhemmalta, hänen käytöksensä voi näyttäytyä liioiteltuna ja vääränä. Oikea syy lapsen suojelulle voi nimenomaan olla uhrin pelko toista vanhempaa kohtaan, eikä lapsen oma pelko. Tilanteissa, joissa käytöstä ajaa kostonhimo ja tilanteessa on ollut/on väkivaltaa, artikkelin kirjoittajat kutsuvat käytöstä sabotoinniksi. Kirjoittajat korostavat, että vieraannuttamisen ja vieraannuttamisen kaltaisten käytösten erittelemisen on tärkeää siitä syystä, että väärä tulkinta voi johtaa vääränlaisiin toimintatapoihin viranomaisten puolelta. Väärä tulkinta voi esimerkiksi mitätöidä väkivaltaa tai väärinymmärtää vanhemman, joka vain yrittää suojella lapsiaan, vaikka tapa olisi viranomaisten silmissä väärä tai liioiteltu.

Malli auttaa vähentämään mustavalkoista joko-tai-ajattelua, ottamaan huomioon kaikki mahdollisuudet sekä mahdollisuuden, että tilanteessa voi esiintyä tai on voinut esiintyä sekä vieraannuttamista muistuttavaa käytöstä että väkivaltaa samanaikaisesti (Drozd & Olesen, 101).

6 Pohdinta ja johtopäätökset

Tilanteissa, joissa lastensuojelun asiakasperheessä on vainoa tai vieraannuttamista tai syytteitä näistä, ei ole helppoa tietä tilanteen oikean laidan selvittämiseksi. Tärkeää olisi, että sosiaalityöntekijät olisivat perehtyneet molempiin ilmiöihin ja eron jälkeiseen väkivaltaan laajemminkin, jotta tunnistaminen ja tilanteiden erittely olisi helpompaa. Tilanteissa korostuu epävarmuuden sietämisen vaatimus, joka leimaa koko sosiaalityön tehtäväalaa. Molemmat ilmiöt ovat kuitenkin haitallisia perheen lapsille, joten niihin pitäisi

pystyä puuttumaan niiden esiintyessä. Ristiriita tiedon epävarmuuden, interventioiden kyseenalaisuuden ja puuttumisen vaateen välillä tekee arvioinnista hankalaa.

Sosiaalityöntekijän tulisi toisaalta olla objektiivinen ja puolueeton ja toisaalta taas uskoa ja tukea asiakkaitaan. On kuitenkin muistettava, että asiakasta on mahdollista tukea myös todisteiden puuttuessa emotionaalisella tasolla ja ennen kaikkea ottamalla asiasta parhaansa mukaan selvää.

Tutkimuskysymykseni olivat, miten vainoa ja vieraannuttamista voitaisiin tunnistaa ja erottaa lastensuojelun sosiaalityön kontekstissa. Vainon tunnistamisessa olennaista on vainon uhrin kokemus tilanteesta. Tunnetasolla vaino aiheuttaa uhrissaan yleensä pelkoa ja epävarmuutta. Vieraannuttamisessa tärkeää tunnistamisen kannalta on huomioida mahdollisen vieraannuttajavanhemman hyvin negatiivinen suhtautuminen kohdevanhempaan ja tilanteessa olevan lapsen negatiivinen suhtautuminen toiseen vanhempansa. Vieraannuttamisen seurauksena lapsen suhtautuminen vanhempansa voi olla liioitellun kielteinen epäselvistä tai epäloogisista syistä. Jos perheessä on ollut tosiasiallisesti väkivaltaa, lapsen negatiivinen suhtautuminen tai vanhemman suojelunhalu lasta kohtaan ei ole vieraannuttamista. Molempien ilmiöiden tunnistamisessa on myös tärkeää ottaa huomioon pidemmän aikavälin tapahtumat kokonaisvaltaisesti arvioiden, sillä yksittäiset tapahtumat eivät täytä kummankaan määritelmiä. Kaiken kaikkiaan näyttäisi, että tilanteissa, joissa on epäselvyyttä ja ristikkäisiä syytöksiä, sosiaalityöntekijän pitää toimia salapoliisimaisessa roolissa.

Rakenteellisella tasolla olisi mielestäni tärkeää, että vieraannuttaminen tuomittaisiin nykyistä vakavammin ja se voitaisiin esimerkiksi kriminalisoida vainon tavoin.

Esimerkiksi Brasiliassa vieraannuttaminen on kriminalisoitu vuonna 2010, jolloin siitä on tullut rangaistava teko ja tällä lainsäädännöllä varmistetaan lailliset työkalut ilmiöön puuttumiseksi (Harman ym., 2018, 1277). Lisäksi esimerkiksi Sinkkonen ehdottaa vieraannuttamista käsittelevässä artikkelissaan (2018, 465), että lastenhuoltolakiin tulisi lisätä säädöksiä, jotka velvoittaisivat vieraannuttajavanhemmat ottamaan vastaan hoitoa.

Lapsenhuoltolain uudistustyöryhmä (Oikeusministeriö, 2017, 34–35) ei kuitenkaan nähnyt vieraannuttamisen kriminalisointia perusteltuna ja lapsen edun mukaisena. Harman, Hines ja Kruk (2018, 1290) toteavat, että vieraannuttaminen tulisi myöntää

lastensuojeluongelmaksi ja perheväkivallan muodoksi, johon puuttuminen vaatii laajempia rakenteellisia muutoksia.

Myös vainoilmiöön puuttuminen on tärkeää sekä käytännön sosiaalityössä että rakenteellisella tasolla. Eräs rakenteellinen tietoisuuden edistämisen muoto on kokemusasiantuntijoiden käyttö, joka voi olla myös yksilötasolla voimauttava kokemus. (Nikupeteri, 2016a, 163–164). Rakenteellisesti on myös vaikutettava sosiaalityön opetukseen erilaisista väkivaltailmiöistä, kuten vainosta ja vieraannuttamisesta, ja annettava sosiaalityöntekijöille työkaluja ja aikaa toimia tilanteissa, joissa tietäminen on epävarmuuden värittämää (Nikupeteri, 2016a, 165–166). Huostaanotto ei voi eikä saa olla ainut tapa, jolla lasten turvallisuutta pystytään edistämään vainotilanteessa. Se ei myöskään lopeta vanhempien välistä vainoa, vaan pelkästään poistaa lapset tilanteesta ja rankaisee vainottua vanhempaa tilanteesta, joka ei ole hänen syytään (esim. Nikupeteri, 2016c, 9).

Tämä kirjallisuuskatsaus aiheesta on hyvin rajallinen siinä mielessä, että suoraan aiheittani käsittelevää tutkimuskirjallisuutta ei löytynyt lainkaan. Tässä tutkielmassa asioita on käsitelty yhdistelemällä vainoa ja vieraannuttamista koskevaa tutkimusta ja koulutuksesta saatua tietoa lastensuojelun sosiaalityöstä. Yksikään lähteistä, jotka käsittelivät vieraannuttamisen ja muun eron jälkeisen väkivallan yhteyksiä, ei maininnut erikseen vainoa eron jälkeisen väkivallan muotona, vaan käsittelivät eron jälkeistä väkivaltaa yleisesti. Vainoamista käsittelevissä lähteissä vieraannuttaminen mainittiin usein vain ohimennen. Tulevaisuudessa olisikin tärkeää tehdä pääasiallisesti vieraannuttamisen ja vainon yhteyksiä käsittelevää tutkimusta.

Lähteet

- Baker, A. J. L. (2007). Knowledge and attitudes about the parental alienation syndrome: A survey of custody evaluators. *The American Journal of Family Therapy*, 35(1), 1-19.
doi:10.1080/01926180600698368
- Baker, A. J. L. (2010). Even when you win you lose: Targeted parents' perceptions of their attorneys. *The American Journal of Family Therapy*, 38(4), 292-309.
doi:10.1080/01926187.2010.493429
- Baker, A. J. L. & Damall, D. C. (2007). A construct study of the eight symptoms of severe parental alienation syndrome. *Journal of Divorce & Remarriage*, 47(1-2), 55-75.
doi:10.1300/J087v47n01_04
- Baker, A. J. L. & Darnall, D. (2006). Behaviors and strategies employed in parental alienation. *Journal of Divorce & Remarriage*, 45(1-2), 97-124.
doi:10.1300/J087v45n01_06
- Baker, A. J. L. & Verrocchio, M. C. (2013). Italian college student-reported childhood exposure to parental alienation: Correlates with well-being. *Journal of Divorce & Remarriage*, 54(8), 609-628. doi:10.1080/10502556.2013.837714
- Baker, A.J.L., Verrocchio, M. C. (2015). Parental bonding and parental alienation as correlates of psychological maltreatment in adults in intact and non-intact families. *Journal of Child and Family Studies* 24, 3047–3057. <https://doi.org/10.1007/s10826-014-0108-0>
- Baker, A. J. L. & Verrocchio, M. C. (2016). Exposure to parental alienation and subsequent anxiety and depression in Italian adults. *The American Journal of Family Therapy*, 44(5), 255-271. doi:10.1080/01926187.2016.1230480
- Balmer, S., Matthewson, M. & Haines, J. (2018). Parental alienation: Targeted parent perspective. *Australian Journal of Psychology*, 70(1), 91-99. doi:10.1111/ajpy.12159
- Bernet, W., Wamboldt, M. Z. & Narrow, W. E. (2016). Child affected by parental relationship distress. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 55(7), 571-579. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2016.04.018>

- Björklund, K. K. (2010). *Stalking and violence victimization among Finnish university students* (väitöskirja, Helsingin yliopisto). Haettu osoitteesta <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/19721>
- Brewster, M. P. (2003). Power and Control Dynamics in Prestalking and Stalking Situations. *Journal of Family Violence, 18*, 207–217.
<https://doi.org/10.1023/A:1024064214054>
- Bruch, C. S. (2001). Parental alienation syndrome and parental alienation: Getting it wrong in child custody cases. *Family Law Quarterly, 35*(3), 527-552. Haettu osoitteesta <http://www.jstor.org/stable/25740351>
- Castrén, A. (2009). *Onko perhettä eron jälkeen? Eroperhe, etäperhe, uusperhe*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press. Haettu osoitteesta <https://www.ellibslibrary.com/jyu/9789524959612>
- Dovelius A. M., Öberg, J. & Holmberg, S. (2006). Stalking in Sweden. Prevalence and prevention. Stockholm: The Swedish National Council for Crime Prevention. Haettu 15.5. osoitteesta <https://www.bra.se/bra-in-english/home/publications/archive/publications/2006-06-13-stalking-in-sweden.html>
- Drozd, L. M. & Olesen, N. W. (2004). Is it abuse, alienation, and/or estrangement? *Journal of Child Custody, 1*(3), 65-106. doi:10.1300/J190v01n03_05
- European Union Agency of Fundamental Rights (FRA) (2014). Violence against women: an EU-wide survey. Main results. Haettu 10.4.2021 osoitteesta <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report>
- Garber, B. D. (2011). Parental alienation and the dynamics of the enmeshed parent–child dyad: Adultification, parentification, and infantilization. *Family Court Review, 49*(2), 322-335. <https://doi.org/10.1111/j.1744-1617.2011.01374.x>
- Gardner, R. A., Sauber, S. R. & Lorandos, D. (toim.). (2006). *The international handbook of parental alienation syndrome: Conceptual, clinical and legal considerations*. Springfield, III: Charles C. Thomas. Haettu osoitteesta <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&AN=452685>

- Giancarlo, C. & Rottman, K. (2015). Kids come last: The effect of family law involvement in parental alienation. *The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences: Annual Review*, 9, 27–42. <http://dx.doi.org/10.18848/1833-1882/CGP/v09/53552>
- Godbout, E. & Parent, C. (2012). The life paths and lived experiences of adults who have experienced parental alienation: A retrospective study. *Journal of Divorce & Remarriage*, 53(1), 34-54. doi:10.1080/10502556.2012.635967
- Harman, J. J., Biringen, Z., Ratajack, E. M., Outland, P. L. & Kraus, A. (2016). Parents behaving badly: Gender biases in the perception of parental alienating behaviors. *Journal of Family Psychology*, 30(7), 866-874. doi:10.1037/fam0000232
- Harman, J. J., Kruk, E. & Hines, D. A. (2018). Parental alienating behaviors: An unacknowledged form of family violence. *Psychological Bulletin*, 144(12), 1275-1299. doi:10.1037/bul0000175
- Harrison, C. (2008). Implacably hostile or appropriately protective? Women managing child contact in the context of domestic violence. *Violence Against Women*, 14(4), 381-405. doi:10.1177/1077801208314833
- Hautanen, T. (2010). *Väkivalta ja huoltoriidat* (väitöskirja, Tampereen yliopisto). Haettu osoitteesta <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8192-5>
- Heinonen, H. (2016). Lastensuojelu ja lapsen etu. Teoksessa Hänninen, K., Jouttimäki, P., Lehto-Lundén, T., Salovaara, P., Törrönen, M. & Veistilä, M. (toim.), *Vastavuoroinen sosiaalityö* (s. 243–260). Gaudeamus Helsinki University Press.
- Hester, M. (2005): Children, abuse and parental contact in Denmark. Teoksessa Eriksson, M., Hester, M., Keskinen, S. & Pringle, Keith (toim.): *Tackling men's violence in families: Nordic Issues and Dilemmas* (s. 13–30). Bristol: Policy Press. Haettu osoitteesta <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=221103&site=ehost-live>
- Hines, D. A., Brown, J. & Dunning, E. (2007) Characteristics of Callers to the Domestic Abuse Helpline for Men. *Journal of Family Violence*, 22, 63–72. <https://doi.org/10.1007/s10896-006-9052-0>
- Häkkänen, H. (2008). Vainoaminen. *Duodecim*, 124(7), 751-756. Haettu osoitteesta <https://www.duodecimlehti.fi/lehti/2008/7/duo97156>

- Häkkinen-Nyholm, H. (2010). Lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta erotilanteesta. *Duodecim*, 126(5), 499–505. Haettu osoitteesta <https://www.duodecimlehti.fi/lehti/2010/5/duo98659>
- Häkkinen, H., Hagelstam, C. & Santtila, P. (2003). Stalking actions, prior offender-victim relationships and issuing of restraining orders in a Finnish sample of stalkers. *Legal and Criminological Psychology*, 8(2), 189-206. <https://doi.org/10.1348/135532503322362960>
- Jaffe, A. M., Thakkar, M. J. & Piron, P. (2017). Denial of ambivalence as a hallmark of parental alienation. *Cogent Psychology*, 4(1). doi:10.1080/23311908.2017.1327144
- Jaffe, P. G., Crooks, C. V. & Bala, N. (2009). A framework for addressing allegations of domestic violence in child custody disputes. *Journal of Child Custody*, 6(3-4), 169-188. doi:10.1080/15379410903084517
- Kamphuis, J. & Emmelkamp, (2000). Stalking - a contemporary challenge for forensic and clinical psychiatry. *The British Journal of Psychiatry*, 176(3), 206–209. <http://dx.doi.org/10.1192/bjp.176.3.206>
- Keddell, E. (2016). Interpreting children’s best interests: Needs, attachment and decision-making. *Journal of Social Work*, 17(3), 324–342. <https://doi.org/10.1177/1468017316644694>
- Kelly, J. & Johnston, J. (2001). The alienated child: A reformulation of parental alienation syndrome. *Family Court Review*, 39(3), 249-266. doi:10.1111/j.174-1617.2001.tb00609.x
- Keskinen, S. (2005). *Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt* (väitöskirja, Tampereen yliopisto). Haettu osoitteesta <http://urn.fi/urn:isbn:951-44-6281-5>
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (1983/361). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361>
- Lastensuojelulaki (417/2007). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>
- Lapsenhuoltolain uudistaminen. Työryhmän mietintö (2017). Oikeusministeriö. Haettu osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-633-8>
- Lapsen oikeuksien julistus (1959). Haettu osoitteesta <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/lapsen-oikeuksien-julistus/>

- Logan, T. K., Walker, R. & Hoyt, W. (2012). The economic costs of partner violence and the cost-benefit of civil protective orders. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(6), 1137-1154. doi:10.1177/0886260511424500
- Logan, T. K. & Walker, R. (2009). Partner stalking: Psychological dominance or “Business as usual”? *Trauma, Violence, & Abuse*, 10(3), 247-270. doi:10.1177/1524838009334461
- Logan, T. K., Walker, R., Hoyt, W. & Faragher, T. (2009). The Kentucky Civil Protective Order Study: A Rural and Urban Multiple Perspective Study of Protective Order Violation Consequences, Responses, and Cost. Final report to the National Institute of Justice. U.S Department of Justice. U.S. Haettu 10.4.2021 osoitteesta <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/kentucky-civil-protective-order-study-rural-and-urban-multiple>
- López, T. J., Iglesias, V. E. N. & García, P. F. (2014). Parental alienation gradient: Strategies for a syndrome. *The American Journal of Family Therapy*, 42(3), 217-231. doi:10.1080/01926187.2013.820116
- Macdonald, G. S. (2016). Domestic violence and private family court proceedings: Promoting child welfare or promoting contact? *Violence Against Women*, 22(7), 832-852. doi:10.1177/1077801215612600
- Malja, M., Puustinen-Korhonen, A., Petrelius, P. & Eriksson, P. (2019). Lastensuojelun laatusuositus. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisu 2019:8. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, Helsinki. Haettu 12.4.2021 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4067-3>
- McEwan, T., Mullen, P. E. & Purcell, R. (2007). Identifying risk factors in stalking: A review of current research. *International Journal of Law and Psychiatry*, 30(1), 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2006.03.005>
- McFarlane, J. M., Campbell, J. C., Wilt, S., Sachs, C. J., Ulrich, Y. & Xu, X. (1999). Stalking and intimate partner femicide. *Homicide Studies*, 3(4), 300-316. doi:10.1177/1088767999003004003
- Mullen, P. E., Pathé, M., Purcell, R. & Stuart, G. W. (1999). Study of stalkers. *Am J Psychiatry*, 156(8), 1244-1249. doi:10.1176/ajp.156.8.1244

- Nikupeteri, A. (2016a). *Vainottuna : Eron jälkeisen vainon tunnistaminen ja uhrien kohtaaminen* (väitöskirja, Lapin yliopisto). Haettu osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-484-931-9>
- Nikupeteri, A. (2016b). Stalked Lives: Finnish Women's Emotional Experiences of Post-Separation Stalking. *Nordic Social Work Research*, 7(1), 6-17. Artikkelin uudelleenjulkaisu haettu osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-484-931-9> (väitöskirjan osajulkaisu)
- Nikupeteri, A. (2016c). Professionals' critical positionings of women as help-seekers: Finnish women's narratives of help-seeking during post-separation stalking. *Qualitative Social Work*, 16(6), 793–809. Artikkelin uudelleenjulkaisu haettu osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-484-931-9> (väitöskirjan osajulkaisu)
- Nikupeteri, A. & Laitinen, M. (2015). Children's Everyday Lives Shadowed by Stalking: Postseparation Stalking Narratives of Finnish Children and Women. *Violence and Victims* 30(5), 830–845. Artikkelin uudelleenjulkaisu haettu osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-484-931-9> (väitöskirjan osajulkaisu)
- Nikupeteri, A. & Laitinen, M. (2013). Vaino naiseen kohdistuvana eron jälkeisenä väkivaltana. *Naistutkimus-Kvinnoforskning*, 26(2), 29–43. Artikkelin uudelleenjulkaisu haettu osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-484-931-9> (väitöskirjan osajulkaisu)
- Nikupeteri, A., Tervonen, H. & Laitinen, M. (2015). Eroded, lost or reconstructed? Security in Finnish children's experiences of post-separation stalking. *Child Abuse Review*, 24(4), 285– 296. <https://doi.org/10.1002/car.2411>
- Pathe, M. & Mullen, P. E. (1997). The impact of stalkers on their victims. *The British Journal of Psychiatry*, 170, 12-7. Haettu osoitteesta <https://www-proquest-com.ezproxy.jyu.fi/scholarly-journals/impact-stalkers-on-their-victims/docview/274867878/se-2?accountid=11774>
- Piispa, M. (2006). Parisuhdeväkivalta. Teoksessa M. Heiskanen, J. Kääriäinen, R. Sirén & M. Piispa, *Naisiin kohdistunut väkivalta 2005* (s. 41–81). Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki. Haettu 10.4.2021 osoitteesta https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152455/225_Piispa_Heiskanen_Kaariainen_Siren_2006.pdf

Pösö, T. (2012). Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Forsberg, H. & Autonen-Vaaranieniemi, L. (toim.), *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö* (s. 75–97). Tampere: Vastapaino.

Purcell, R., Pathé, M. & Mullen, P. E. (2005). Association between stalking victimisation and psychiatric morbidity in a random community sample. *The British Journal of Psychiatry*, 187(5), 416-420. <http://dx.doi.org.ezproxy.jyu.fi/10.1192/bjp.187.5.416>

Radford, L. & Hester, M. (2015). More Than a Mirage? Safe Contact for Children and Young People Who Have Been Exposed to Domestic Violence. Teoksessa Stanley, N. & Humphreys, C. (toim.): *Domestic Violence and Protecting Children. New Thinking and Approaches* (s. 112–129). Jessica Kingsley Publisher. Haettu osoitteesta <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=1056029&site=ehost-live>

Rikoslaki (1889/39). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L24>

Rosenfeld, B. (2000). Assessment and treatment of obsessional harassment. *Aggression and Violent Behavior*, 5(6), 529-549. [https://doi.org/10.1016/S1359-1789\(98\)00039-1](https://doi.org/10.1016/S1359-1789(98)00039-1)

Sheridan, L. P., Blaauw, E. & Davies, G. M. (2003). Stalking: Knowns and unknowns. *Trauma, Violence, & Abuse*, 4(2), 148-162. doi:10.1177/1524838002250766

Sinkkonen, J. (2018). Lapsen vieraannuttamisella toisesta vanhemmasta on kauaskantoiset seuraukset. *Duodecim*, 134(5). 465–470. Haettu osoitteesta <https://www.duodecimlehti.fi/lehti/2018/5/duo14203>

Spitzberg, B. H. (2002). The tactical topography of stalking victimization and management. *Trauma, Violence, & Abuse*, 3(4), 261-288. doi:10.1177/1524838002237330

Spitzberg, B. H. & Cupach, W. R. (2007). The state of the art of stalking: Taking stock of the emerging literature. *Aggression and Violent Behavior*, 12(1), 64-86. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1016/j.avb.2006.05.001>

Spruijt, E., Eikelenboom, B., Harmeling, J., Stokkers, R. & Kormos, H. (2005). Parental alienation syndrome (PAS) in the netherlands. *The American Journal of Family Therapy*, 33(4), 303-317. doi:10.1080/01926180590962110

Tjaden, P. & Thoennes, N. (1998). Stalking in America: Findings from the national violence against women survey. U.S. Department of Justice. Office of Justice Programs.

National Institute of Justice. Haettu 11.4.2021 osoitteesta

<https://www.ncjrs.gov/pdffiles/169592.pdf>

Valkama, E. & Lasola, M. (2009). Lasten huoltoriidat tuomioistuimissa. Teoksessa M. Lasola (toim.), *Oikeusolot 2009* (s. 233-256). Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Vassiliou, D. & Cartwright, G. F. (2001). The lost parents' perspective on parental alienation syndrome. *The American Journal of Family Therapy*, 29(3), 181-191. doi:10.1080/019261801750424307

Väestöliitto. (3.10.2007). Väestöliiton näkemyksiä lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelmaan. Haettu 31.3.2021 osoitteesta

<https://docplayer.fi/6622432-Vaestoliiton-nakemyksia-lasten-nuorten-ja-perheiden-hyvinvoinnin-politiikkaohjelmaan.html>

Woodlock, D. (2017). The abuse of technology in domestic violence and stalking. *Violence Against Women*, 23(5), 584-602. doi:10.1177/1077801216646277

Yhdistyneiden kansakuntien Yleissopimus lapsen oikeuksista (1989). Haettu osoitteesta <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>